

ขามผัว <u>เปนททุกข์เสร้าง</u>	โศกาลัย
เกษียชโอสถอัน	วิเศษแล
ไปสู่มิ่งเมียชวัญ	กลอยจิต ได้เลข
แพทษณลาครู้แท้	ตั้งนี้สัตยา

.....

ทมนันตี <u>นังน้อย</u>	กลอยใจ พี่อา
หล่อน <u>กล่าว</u> พี่เห็นจริง	<u>แน่แล้ว</u>
เกษียชประเสวี <u>ธไน</u>	ดับทุกข์ ได้ฮือ
หาเทียบเทียบเมีย <u>แก้ว</u>	<u>ไปมี</u>
อ้าว <u>ศรี</u> พี่ <u>จัก</u> ทิ้ง	นฤมลได้ฤา
เจ้า <u>อช่า</u> ได้สงกา	สัก <u>เทือ</u>
พี่น้อง <u>ทั้ง</u> คน	ได้ <u>ฮือ</u> นามแม่
แต่ <u>จะ</u> ทิ้ง <u>นี้</u> ม <u>นื้อ</u>	ไม่ <u>เลข</u> ฯ (หน้า 115-117)

บทที่ 1 เป็นโคลงสี่สุภาพวรรค-  
สุดท้ายมีน้ำเสียงที่ทอดยาวออกไป "ตั้งนี้สัตยา" ให้ความรู้สึกว่าน้ำเสียง  
ของนางนุมนวลอ่อนโยน ส่วนวรรคสุดท้ายของสองบทหลังมีน้ำเสียง  
ที่ห้วนกว่า ดังคำว่า "ไปมี" และ "ไม่เลข" อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าแม่  
โคลงวิเศษฐมาลีจะมีได้บังคับเอกโทแต่ก็มีการใช้คำตายแทนเสียงเอกและรูป-  
วรรณยุกต์ที่ตรงกับโคลงสี่สุภาพเป็นส่วนใหญ่ ดังคำที่ขีดเส้นใต้ไว้

ค. บทสนทนาอย่างเป็นการ

ท้ายสรวทที่ 2 เทพทั้ง 4 สั่งให้

พระนลเป็นทูตสื่อสารพ้อขึ้นสรวทที่ 3 พระนลทูลถามนามผู้ที่ตนจะต้องไปเจรจา  
ด้วยและเรื่องที่จะให้ไปเป็นทูต เมื่อทราบแล้วก็ขอความกรุณาต่อเทพ อช่าให้  
พระองค์ต้องเป็นทูตรับใช้ในกรณีนี้ แต่เทพก็ทวงถามถึงสัตย์ที่ให้ไว้ ช่วงสุดท้าย

ของสรวรคที่ 3 นี้ เป็นบทสนทนาของพระนลกล่าวแก่นางทมยันตีขณะที่ทำหน้าที่กูด  
คำพูดของพระนลที่กล่าวมาแล้วทั้งในสรวรคที่ 2 และ 3 ล้วนแต่แต่งด้วยโคลง-  
วิษุมาลี ส่วนคำพูดของเทพเป็นโคลงสี่สุภาพ นอกจากนี้ในสรวรคที่ 16 คำสั่ง  
ของพระราชบิดาแก่นางทมยันตีให้พราหมณ์ออกติดตามหาพระนลและนางทมยันตี  
ก็เป็นโคลงวิษุมาลี ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างคำประพันธ์ที่ปรากฏในสรวรคที่ 3  
ตอนพระนลกล่าวแก่นางทมยันตีอย่างเป็นทางการในพิธิ์สุมพร ว่า

๑ นามกรเรานี้ชื่อ	พระนล
ขอแม่กัลยาณี	จุงรู้
มาหานี้มนฤมล	ผิวผ่อง
เป็นกุตเทวราชผู้	เจตน์จันต์ (หน้า 37)

จะสังเกตเห็นว่า วรรคหลังของบาท

ที่ 1 และ 3 ไม่ทรงใช้คำสร้อยจึงทำให้ยังรู้สึกว่ามีน้ำเสียงราบเรียบตรงไป  
ตรงมา การใช้สรวรพนามแทนพระองค์เองว่า "เรา" ก็ฟังดูห่างเหิน  
2 บาทแรกเป็นการบอกกล่าวให้นางทราบว่าคุณพระองค์ชื่อพระนลขอให้นางทราบ  
ไว้ บาทที่ 3 และ 4 พระนลแจ้งถึงภารกิจที่มาพบนางเพื่อเป็นกุตของเทพ  
ทั้ง 4 แม้ลีลาของโคลงจะค่อนข้างห้วนดูเป็นการกล่าวแบบทางการ แต่ก็ยังมี  
สัมผัสอักษรคั้งที่ขีดเส้นใต้ไว้ช่วยให้โคลงมีความไพเราะน่าฟัง นอกจากนี้  
การเรียกนางทมยันตีว่า "แม่กัลยาณี" "น้มนฤมล ผิวผ่อง" ก็จะช่วยทำให้โคลง  
ดูมีชีวิตชีวา เพราะคำเหล่านี้นอกจากจะฟังดูสุภาพแล้วเป็นคำเรียกอย่างผู้ที่  
ไม่มีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นพิเศษ ทำให้ผู้อ่านทั้งเห็นใจที่พระนลต้องเก็บความ  
ในใจและหัดใจแก่นางทมยันตีด้วย

## 1.3.4.2 บทแสดงคำรำพึงครุ่นคิด

ในสรรคที่ 10 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์โคลงวิษุมาลีเพื่อแสดงการครุ่นคิดของพระนล ในขณะที่พระนลกำลังตัดสินใจจะหนีนางทมยันตีไป โคลงวิษุมาลีในช่วงนี้ทรงใช้ต่อเนื่องจากร่ายโบราณซึ่งใช้บรรยายอาภักดิ์วิสาและสภาวะทางอารมณ์ของพระนลว่า "ทุเรศระอา ว่าแห้วจิตอ้างว้าง อยู่ในกลางป่าสงัด จอมนิษิตเปล่า หฤทัย จิ่งตริกไทรวินิจอยู่ดั่งนี้ฯ" (หน้า 123) แล้วทรงพระราชนิพนธ์เป็นโคลงวิษุมาลีดังนี้

๑ <u>แม้</u> ทำกัจนั้น	เกิดผล ดังฤา
ฤาทำจักมี	เหตุช้อง
<u>แม้</u> นี้วาชชนม์	จะสดวก คีฤา
ฤาจะควรวากนื่อง	มีงชวัญ
๑ แจ่มจันทร์จรงรักแท้	แต่กู
หล่อนจึงต้องทนทุกข์	เทวดร้าว
กูห่างเพื่อโถมตรู	จะกลับ
สู้นี้เวศน์วังท้าว	บิตุรงค์ ฯ
๑ <u>แม้</u> อนงค์จะติดต้อย	ตามไป อีกร้าย
ไทนจะรอดทุกข์ทวิ	รอบข้าง
<u>แม้</u> แม่แยกครรรไล	ต่างหาก กูนา
เพื่อจะมีสุขบ้าง	กระมัง (หน้า 125-127)

โคลงวิษุมาลีทั้งสามบทนี้ แสดงการต่อสู้ระหว่างเหตุผลสองฝ่าย ที่ลงเอยด้วยความปรารถนาดีต่อนางเป็นข้อยุติ การใช้โคลงวิษุมาลีช่วยเน้นให้เห็นถึงความรู้สึกของพระนลในขณะนั้นได้ชัดเจน ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจได้ดียิ่งกว่าการใช้ราชาลีลาของโคลงวิษุมาลี จะช่วยให้กวีสามารถถ่ายทอดความรู้สึกของพระนลได้เข้มข้นกว่า ด้วยสามารถเน้นการปะทะกันของความคิดของตัวละครดังจะได้วิเคราะห์ดังต่อไปนี้

พระนลอยู่ในสภาวะที่ลังเลตัดสินใจไม่ได้ ดังสิ่งเกิดจากการใช้คำว่า "แม่" 4 ครั้ง ที่ปรากฏในต้นวรรคของบาทที่ 1 และที่ 3 ของบทที่ 1 และบทที่ 3 แสดงถึงการตั้งเงื่อนไขล่วงหน้าเป็นทางเลือก บทที่ 1 แสดงความคิดเป็น 4 ประการ คือ ประการที่ 1 พระนลถามพระองค์เองว่า "แม่ภูทำกิจนั้น เกิดผล ดังฤา" เน้นที่ผลที่จะเกิดขึ้นหากจะกระทำกิจนั้นลงไป ประการที่ 2 "ฤาทำจักมีเหตุชอง" คือจะมีปัญหาอะไรหรือไม่ถ้าไม่กระทำ ประการที่ 3 "แม่ภูนี้วาชชนม์ จะสวดก ดีฤา" คือหากพระองค์เสด็จสวรรคตเรื่องทุกอย่างคงจะง่ายเข้า ถ้าเป็นเช่นนี้จะดีไหม ประการที่ 4 "ฤา" ว่าพระองค์ "ควรจากน้อง มิ่งขวัญ" คำว่า "มิ่งขวัญ" แสดงถึงความรักความผูกพันอย่างลึกซึ้งของพระนลที่มีต่อนางทมยันตี การจากนางผู้เป็นมิ่งขวัญย่อมจะเป็นความทุกข์อันสาหัส ทางเลือกนี้เกิดขึ้นเพราะเหตุผลในบทที่ 2 และ 3 ดังการวิเคราะห์ต่อไปนี้

บทที่ 2 พระนลประจักษ์ในความรักที่นาง-ทมยันตีมีต่อพระองค์ ดังคำที่พระนลกล่าวว่ "แจ่มจันทร์จงรักแท้ แด่กู" คำว่า "จงรัก" แสดงถึงความรักที่เปี่ยมด้วยความซื่อสัตย์ เป็นเสมือนสิ่งเตือนใจให้พระองค์รู้สึกผิดตลอดเวลา โดยเฉพาะในสามที่เห็นนางทมยันตีต้อง "ทนทุกข์ เทวศร้าว" คำว่า "ทน" แสดงถึงภาวะการเผชิญความทุกข์ที่สาหัสโดยมิคิดจะหลีกเลี่ยงนี้ ความในสองบาทแรกนี้แสดงให้เห็นให้ผู้เสพรับรู้ว่ายิ่งพระนล

มีความซาบซึ้งในความจงรักภักดีของนางทมิฬที่มีต่อพระองค์ พระองค์ก็ยิ่งปรารถนาให้นางได้พบกับความสุข ในตอนที่ 4 พระนลจึงคิดจะหนีไปจากนาง "เฟื้อ" นางจะกลับ "วัง" ซึ่งให้ความรู้สึกถึงความปลอดภัยและความสุขสำราญ

ตอนที่ 3 ตอนที่ 1 นอกจากจะให้สัมผัสอักษรที่ไพเราะแล้ว คือ "ติดต้อย ตาม" ยังให้จินตภาพที่แสดงภาพที่นางเดินตามพระนลไปติดๆ และมีน้ำเสียงแสดงความรักและความสงสารต่อนาง เพราะพระนลยอมประจักษ์แล้วว่าการที่นางขอ "ติดต้อยตาม" นั้นมิใช่นางไม่มีที่ไปไม่มีที่พึ่ง แต่นางเต็มใจและตั้งใจจะ "ติดต้อย ตาม" มาด้วยความรักและความภักดีที่ยากจะหาได้ แต่การปล่อยให้นางตามไปเช่นนี้ "ไหนจะรอดทุกข์ทวิรอบข้าง" กวีให้พระนลตั้งคำถามต่อพระองค์เอง ซึ่งให้ความรู้สึกที่พระนลรักและเป็นห่วงนาง คิดถึงแต่ความสุขของนางด้วยพระองค์รู้แน่วางจะต้องพบกับความ "ทุกข์" ที่มีแต่จะ "ทวิ" จำนวนขึ้นเรื่อยๆ อย่างแน่นอนและเป็นความทุกข์ที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะเป็นทุกข์ที่เกิดจากสิ่ง "รอบข้าง" จึงสามารถเกิดขึ้นได้ง่ายโดยไม่จำกัดเวลา พระนลจึงคิดว่า "แม่แม่แยกครรไลต่างหาก กุณา เฟื้อจะมีสุขบ้าง กระทบ" กล่าวคือหากว่านางแยกทางจากพระองค์ไปนางอาจมีความสุขกว่านี้ คำว่า "เฟื้อ" และคำว่า "กระทบ" แสดงความเป็นไปได้ของความสุขที่นางจะได้รับ จึงเป็นความเปลี่ยนแปลงที่จะตัดกันกับความทุกข์ที่จะมีสืบไปหากพระองค์ยังอยู่กับนาง พระนลจึงเลือกทางที่นางอาจจะมีสุขบ้าง

โคลง 4 บทนี้สามารถถ่ายทอดอารมณ์

ความรู้สึกของชายชาตินี้กรบแดงเช่นพระนลได้เป็นอย่างดี ว่าเป็นความทุกข์ ความกังวลต่อความสุขของนางผู้เป็นที่รัก โดยมีได้คิดถึงความสุขของพระองค์เองคิดแม่แต่จะเสียดสีชีวิตเพื่อความสุขของนาง สิ่งเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดศฤงคารรสแก่ผู้เสพ

## 1.3.4.3 บทคว่ำครวญกับตนเอง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงใช้โคลงวิษุมาลีแสดงบทคว่ำครวญของพระนลในสวรรค์ที่ 10 จำนวน

4 บท ก่อนที่จะถึงบทคว่ำครวญนี้พระองค์ทรงใช้โคลงสามจำนวน 2 บท บรรยาย

และพรรณนาความรู้สึกและปฏิกิริยาของพระนล ซึ่งแม้จะถูกกลัดกลัดจนไขว้เขว

ถึงกับทิ้งนางไว้ แต่อ่านาจของความรักความอาลัยก็ทำให้มีอาจตัดความผูกพัน

ได้จึงเสด็จกลับมาอีกครั้งเพราะ "อยากใคร่เห็น" หน้านาง "อีกเทื่อ"

(หน้า 129) และเมื่อได้ "พิศงามสรรพสมศรี ทมยันตีนิมน้อง จอมนิษัทร้าร้อง

โทรทให้หวลครวญ ดังนี้ ฯ " (หน้า 131)

๑ โฉมนวนนาเรศร์แก้ว	กลอชใจ พี่อา
ลมแดดบ่เคสราก	นิมน้อง
จ่านอนอยู่กลางไพร	ดินต่าง เตียงแฮ
ไอ้อนาคคลาสห้อง	ห่างผิว
๑ ตัวมีผ้าห่มหุ้ม	เพียงกึ่ง เต็ชวณอ
แม่สีเคซข้มหัว	ห่างเสร่า
มาทุกข์แทบจะถึง	เส็ชสติ เจ็ชวแม่
ชามต้นขึ้นแล้วเจ้า	จักหมอง
๑ อ้าห้องแต่บัดนี้	จำอยู่ เต็ชวนา
ผิวสีทอดทิ้งไป	คุจแกล้ง
เดินทางหว่างไพรผลู	พาลมฤค มากแฮ
พักตระหนกอกแห่ง	เห็ชวใจ
๑ อ้าไว้อาทิตย์ทิ้ง	วสุชง สศแฮ
รุกระแลอศวิน	แก้วนกล้า
ทวยเทพประเสร์ฐทรง	โลกรัก ชามแม่
ธรรมะอันหล่อนค้า	ชัวชกนอม ฯ (หน้า 131-133)

### การเปลี่ยนจากคำประพันธ์ร้อยมา เป็น

โคลงวิษุมาลีก็ด้วยทรงประสงค์จะเน้นบทคว่ำครวญของพระนลให้เด่น นับเป็นพระปรีชาสามารถในอันที่จะถ่ายทอดถ้อยคำที่แสดงถึงความรักความอาลัยที่พระนลมีต่อนางทมยันตีได้อย่างสง่างามและเร้าอารมณ์สะเทือนใจของผู้เสพได้เป็นอย่างดี การใช้โคลงวิษุมาลีทำให้กวีสามารถเลือกใช้ถ้อยคำได้อิสระขึ้นเพราะเป็นโคลงต้นไม่บังคับคำเอก คำโท และมีสัมผัสระหว่างบาทเพียง 2 ตำแหน่ง สิ่งเหล่านี้ทำให้โคลงวิษุมาลีต่างจากโคลงสี่สุภาพ อันเป็นผลให้สามารถใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมจะเป็นบทคว่ำครวญของชาวชาตินี้กรบเยี่ยงพระนล ดังข้อความที่วิเคราะห์ต่อไปนี้

#### บทที่ 1 คำทุกคำที่พระนลเอ่ยล้วนแสดงถึง

ความรักที่พระนลมีต่อนาง กวีใช้สระเสียงยาวเกือบทุกคำจึงรับกับความหมายซึ่งให้ความรู้สึกถึงความอาทรห่วงใย เช่นคำว่า "โถมนวล" แสดงถึงความเป็นผู้มีรูปร่างผิวพรรณที่งดงามผุดผ่อง และนางผู้นี้เป็น "นารินทร์แก้ว" คือนางแก้วและเป็น "กลอยใจ" ของ "พี่อา" การใช้เสียง /น/ ซึ่งเป็นเสียงนาสิกให้ความรู้สึกถึงความนุ่มนวล ส่วนเสียง /ก/ และ /กล/ ให้ความรู้สึกหนักแน่น ในบาทที่ 2 พระนลรำพึงถึงอดีตว่านางไม่เคยต้องถูกกล้ำกลายจาก "ลมแดด" ใช้คำว่า "ราวญ" ซึ่งมีน้ำหนักแรงตัดกับ "นึมน้อง" ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกนางทมยันตี บ่งบอกความละเอียดอ่อนนุ่มของผิวพรรณอันน่ารักน่าทะนุถนอม สิ่งที่ตัดกันอย่างมากกับอดีตก็คือบัดนี้นาง "จำนอนอยู่กลางไพร ดินต่าง เต็มงแฮ" คำว่า "ดิน" บอกความต่ำต้อยความสกปรกและความแข็งกระด้างเมื่อเปรียบกับเตี้ยง อินทรีซึ่งนางขอมสัมผัสกับดินอันเย็นแฉียงเพราะไร้เครื่องปกคลุม สภาพที่เลวร้ายยิ่งกว่านี้คือ "ไอ้อนาคคลาศห้อง ห่างผัว" คำว่า "ไอ้อ" เป็นเสียงครวญที่แสดงความปวดร้าวใจในสภาพของนางผู้เป็นที่รักต้องตกระกำลำบากอยู่เพียงลำพังเพราะพระองค์

กำลังจะทิ้งนางไป คำว่า "อนาถ" แสดงถึงความสลดสังเวชใจในทุกขเวทนา แห่งนางทมยันตี ที่ต้อง "คลาศห้อย" คือจากห้อยในเรือนหลวงยับยอบลุ่มนึ่งคอง "ห้อย" ในบาทนี้กับ "กลางไพร" ในบาทที่ 3 แสดงความตัดกันที่เป็นเหตุแห่ง ความ "อนาถ" ทั้งทางกายภาพและจิตใจ สร้างความสะเทือนใจแก่ตัวละคร และผู้เสพ

บทที่ 2 พระนลพิจารณาสภาพของนาง ต่อไปว่า "ตัวมีผ้าห่อห้อม เพียงกึ่ง เด็ชวณอ" ซึ่งแสดงความน่าอนาถยิ่งขึ้น แม้แต่ผ้าที่ใช้ห่อหุ้มปกปิดร่างกายเพื่อให้ความอบอุ่นและปลอดภัยจากการถูค- เกี้ยวของกิ้งกิ้งไม้และหนามแหลมคมก็ยังเหลืออยู่เพียงกึ่งเด็ชวเท่านั้นเพราะถูก พระองค์แบ่งมาในขามนางหลับ พระนลคิดเปรียบเทียบกับอดีตที่นาง "เคย ซึมหัว ท่างเสร์ว" การซึมและการหัวเราะแสดงถึงความสุขสำราญ ความ สนุกสนานและไม่เคยรู้จักกับความเสร์วหมองมาก่อนเลย แต่บัดนี้นางต้องผจญ ความทุกข์จน "แทบจะถึง เส็ชสติ เจ็ชวแม่" คำว่า "เส็ชสติ" แสดงถึงความ รุนแรงของสิ่งที่มากระทบใจจนไม่สามารถจะควบคุมสติไว้ได้ ดังนั้นความทุกข์ ของนางจึงน่าจะสาหัสรุนแรงเกินที่ใจจะรับได้ ในบาทที่ 4 พระนลคิดล่วงหน้า ไปว่า "ขามตื่นขึ้นแล้วเจ้า จักหมอง" ข้อความนี้แสดงว่าในขามหลับอาจหยุด การรับรู้ได้ชั่วขณะ แต่เมื่อตื่นขึ้นนางจะต้องรับรู้ทุกข์อันหนักหน่วงขึ้นคือการที่ พระองค์จากไป

บทที่ 3 พระนลยังคงคร่ำครวญกับนางผู้ยัง หลับอยู่ว่า "อ้าน้องแต่บัดนี้ จำอยู่ เด็ชวณา" คำว่า "อ้า" เป็นเสียงโอดครวญ ที่ให้ความรู้สึกว่าผู้พูดรู้สึกใจหายและเสร์วใจที่นับแต่บัดนี้นางทมยันตีจะต้องอยู่ เพียงลำพัง คำว่า "เด็ชว" แสดงถึงความรู้สึกโศกเด็ชวอ้างว้าง เพราะ "มีวลิตอกทิ้งไป ดุจแกล้ง" แสดงว่าพระนลมิได้เจตนาแม้แต่จะสนิดในอันที่จะ ยังความทุกข์ให้แก่นาง พระนลยังคงห่วงนางว่า "เดินทางหว่างไพรผลู



พาลมฤต มากแซ่ จักตระหนกอกนั้ง เห็นวใจ" กิริยาของนางที่พระนลนิกถึง คือ "ตระหนก" "อกนั้ง" "เห็นวใจ" ล้วนสร้างควมน่าเวทนาแก่พระองค์ และผู้เสพ เพราะเป็นภาวะที่เกิดขึ้นกับจิตใจที่ถูกสิ้นไหวกระทบกระเทือน อย่างรุนแรง

บทที่ 4 พระนลอันวอนค้อเทพผู้เป็นใหญ่ ทั้ง "ลาทิดส์" "วสุสง ษศ" คือพระอินทร์ "รุทระ" คือพระศิวะ และเทพ "อัศวิน" ผู้ลั่น "แก้วนกล้ำ" ขอให้ "ทวยเทพประเสวีรุทระ โลกรัก ซาแม่" กล่าวคือขอให้เทพผู้ประเสวีรุทระที่ดำรงโลกไว้จงช่วย "รักษา" นางด้วย คำว่า "รักษา" ให้ภาพของการดูแลป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ซึ่งพระนลเชื่อมั่นว่าเพราะ "ธรรมอันหล่อนค้ำ ช่วยถนอมฯ" หมายถึงคุณความดีที่นางประพฤติปฏิบัติมานั้น ย่อมประดับประคองนางไว้ให้อยู่ในความพิทักษ์ของเทพ

คำพราพรรณนาทั้ง 4 บทนี้เป็นอนุภาวะ ที่แสดงให้เห็นถึงความรักความอาลัยอาวรณ์ความผูกพันที่มีอาจตัดใจจากนาง ไปได้โดยง่าย แสดงถึงความรักที่ยิ่งใหญ่ แม้ในแง่หนึ่งอาจมองว่าเป็นการ หลีกหนีเอาตัวรอด แต่ในอีกแง่หนึ่งคือความพยายามที่จะปลดปล่อยนางจาก ภาระอันนางไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบ การที่ต้องทิ้งนางไปก็เพราะไม่มีหลัก- ประกันที่จะกู้สถานะการณ์ให้ดีขึ้นได้ จึงต้องฝากนางไว้ในอำนาจของเทพและ บุญกรรม รักของพระนลจึงเป็นรักที่เสียสละเป็นรักที่นำมาซึ่งศฤงคารรสได้ เป็นอย่างดี แต่ก็ให้ความสลัดใจด้วยเพราะพระนลได้มองข้ามความรักอัน ยิ่งใหญ่ของนางและไม่เฉลียวใจว่าความสุขของนางคือการได้ร่วมทุกข์ร่วมสุข กับพระองค์

#### 1.3.4.4 บทบรรรชาย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์โคลงวิษุมาลีเป็นบทบรรรชายคือ ในสรรคที่ 2 ปรางกุ

ต่อจากบทบรรยายที่เป็นราชสุภาพและ ในสรรคที่ 5 ปรากฏอยู่หลังภาพยังมั่ง ซึ่งใช้การบรรยายเช่นเดียวกัน เหตุที่ทรงใช้โคลงวิษุมาลีก็เพื่อบอกกล่าวและ เน้นถึงความสำคัญของเหตุการณ์นั้นให้ละเอียดเด่นชัดกว่าราชหรือภาพยังมั่งที่ใช้ บรรยายไว้อย่างกว้างๆ ไปก่อนแล้ว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ในสรรคที่ 2 ซึ่งมี ราชดำเนินเรื่องก่อนว่า พระอินทร์ พระอัคนี พระพิรุณและพระสม ต่างก็รีบจัดทัพ แล้วเสด็จมายังเมืองวิตรรก "อันเป็นที่สมาคม ปวงบรมกษัตริย์ไซรี ปรารณา- จักได้ สนิทเจ้าแจ่มจันทร์ นั้นแลฯ" (หน้า 23) ทรงใช้ราชเพื่อกล่าวถึงตัวละคร อื่นๆ อย่างรวมๆ และทรงใช้โคลงวิษุมาลีเพื่อบรรยายความรู้สึกของพระนล ในขณะที่นั้นด้วย ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ปางนั้นนลราชเจ้า	จอมนิหิต ทานเอษ
ทราบข่าวสมาคม	แน่นแล้ว
ทรงเปี่ยมประคิพัทธ์	พลันรีบ ไปแฮ
ทมะยันตีแก้ว	ปรารณาฯ (หน้า 23)

โคลงอีก 2 บท ในสรรคที่ 5 ก็เป็นการ กล่าวราชละเอียดของเหตุการณ์หลังจากที่เทพทั้ง 4 เสด็จกลับไปแล้ว กวีใช้ โคลงวิษุมาลีก็เพื่อเน้นถึงความสำคัญของพิชิตวิว่าห์ว่ามีกษัตริย์หลายพระองค์ มาร่วมพิชิตและกล่าวถึงความรู้สึกยินดีปรีดาของท้าวภิมราชที่ได้ประกอบพิชิตวิว่าห์ ให้แก่พระราชธิดา ซึ่งกวีสามารถใช้โคลงวิษุมาลีในการดำเนินเรื่องได้เร็ว และมีความสง่างาม

#### การใช้โคลงวิษุมาลีในสถานการณ์ที่-

แตกต่างกันกวีสามารถเลือกใช้ถ้อยคำได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือก่อให้เกิด จินตภาพและอารมณ์สะเทือนใจ อันนำมาซึ่งศฤงคารรสได้เป็นอย่างดี โคลง- วิษุมาลีจึงเป็นอุปกรณ์การสื่อสารที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

### 1.3.5 โคลงสี่สุภาพ

โคลงสี่สุภาพเป็นโคลงสุภาพที่มีลีลาที่สง่างาม มีการบังคับคำเอก 7 คำ คำโท 4 คำ ทำให้กวีต้องเพิ่มความพิถีพิถันในการเลือกใช้ถ้อยคำมากกว่าโคลงชนิดอื่น และเป็นโคลงที่ทำให้กวีสามารถแสดงฝีมือได้อย่างเต็มที่

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์โคลงสี่สุภาพเพื่อใช้ในการสนทนา จำนวน 38 บท และใช้ในการคำเนินเรื่อง 7 บท รวมทั้งสิ้น 45 บท ดังรายละเอียดต่อไปนี้

#### 1.3.5.1 บทสนทนา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้โคลงสี่สุภาพเป็นบทสนทนาเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะลีลาของโคลงทำให้บทสนทนาดูเด่นน่าเชื่อถือ และมีความไพเราะเหมาะสมกับเนื้อหาที่แสดงความชื่นชมสรรเสริญ การอ้อนวอนขอร้อง ความเศร้าโศก ฯลฯ กวีทรงใช้โคลงสี่สุภาพเป็นบทสนทนาหลังจากใช้คำประพันธ์ประเภทโคลง ร่าย และกาพย์ ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 ตารางแสดงการใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพเป็นบทสนทนา

ลำดับที่	ชื่อคำประพันธ์ ที่เรียงต่อกัน	ปรากฏในสรรคที่	จำนวนครั้งที่ใช้
1	ร่าย โคลงสี่สุภาพ ร่าย	1	2
2	โคลงสาม โคลงสี่สุภาพ โคลงสอง	4	1
3	โคลงสอง โคลงสี่สุภาพ -	9	1
4	โคลงสอง โคลงสี่สุภาพ ร่าย	5	1
5	โคลงสอง โคลงสี่สุภาพ โคลงสอง	9	1
6	โคลงสอง โคลงสี่สุภาพ ภาพยนตร์นิ่ง	4	1
7	โคลงสาม โคลงสี่สุภาพ ภาพยนตร์นิ่ง	3	1
8	โคลงสาม โคลงสี่สุภาพ โคลงสาม	3	1

ตารางที่ 11 ทรงใช้โคลงสี่สุภาพที่เป็น  
บทสนทนาทรกระหว่าง ร่าย โคลงสอง โคลงสาม ซึ่งใช้บรรยาย การแยก  
บทสนทนาออกจากคำประพันธ์ที่บรรยาย ทำให้บทสนทนานั้นเด่นออกมา  
ดังจะเลือกมาวิเคราะห์ตามหัวข้อที่ได้กล่าวไว้แล้วดังนี้

ก. ความชื่นชมสรรเสริญ

สรรคที่ 1 เมื่อหงส์รับอาสาพระนล  
เป็นทูตสื่อสารรัก ก็บินมายังเมืองวิทรรค์ ทรงให้ร่ายบรรยายว่า "...หงส์  
ประมาธเห็นถนัด นาวิรัตน์ทมิยันต์ หงส์ก็ร่อนรื่องมา เฉพาะหน้านางคราญ..."

แล้วหงส์ก็ทูล "แต่พระบุตรวิกรมราช ด้วยพจนานกบ่อ่าพราวฯ" (หน้า 9) เป็น  
คำประพันธ์ 6 บท ซึ่งผู้วิจัยเลือกวิเคราะห์เฉพาะบทที่ 2 และ 6 ดังนี้

ทรงธรรมงามรูปเพียง	อัศวิน เทพธำ
ปวงมนุษย์ในดิน	ไปสู้
ม້องค้ชอคนาวรินทร์	ครองคู่ พระฤาฯ
สมยศสมศักดิ์รู้	รักแล้วฤาจาง
.....	.....
บึงอรแม่ได้คู่	นโรดม ราชธำ
วิไลคู่วิไลสม	แน่แท้
คุณจะเกิดกองถม	ทดมาก มวลนอ
สุขจะเต็มไปล่แปล	ปราศพันภยัน ฯ (หน้า 9, 13)

โคลงทั้ง 2 บทนี้มีถ้อยคำที่มีพลัง-

สามารถโน้มน้าวจิตใจได้ดี ดังจะได้วิเคราะห์ต่อไปนี้ บทแรก หงส์กล่าวถึงคุณสมบัติข้อแรกที่เห็นเด่นคือรูปร่าง การใช้คำแทนชื่อพระนลว่า "ทรงธรรม" แม้อาจพิจารณาว่าเป็นคำเรียกตามคตินิยมว่ากษัตริย์ต้องประกอบด้วยธรรม ก็ทำให้เห็นว่าบุคคลนั้นมีได้งามแต่รูป ตามคติโบราณ รูปร่างเป็นผลบุญกุศลหรือคุณความดี รูปโฉมอัน "ปวงมนุษย์ในดิน ไปสู้" จึงคู่ควรกับนางทมยันตีผู้เป็น "ชอคนาวรินทร์" ดังนั้นทั้งสองจึงเหมาะสมที่จะ "ครองคู่" กันอย่าง "สมยศ" และ "สมศักดิ์" "ยศ" และ "ศักดิ์" เป็นแรงจูงใจที่มีอิทธิพลต่อนางทมยันตีมาก ด้วยเหตุที่นางดำรงอยู่ในวงศ์กษัตริย์ หลักเกณฑ์ในการเลือกคู่ครองของผู้ปกครองในอินเดียโบราณยังขึ้นอยู่กับ การยอมรับของสังคม กล่าวคือ "ทั้งเจ้าบ่าวและเจ้าสาวต้องเกิดในวรรณะเดียวกัน และต้องมีฐานะทางสังคมไม่ต่างกันมากนัก" (เรื่องอุไร กุศลาสัย, 2535 : 6) จะเห็นได้ว่าสังคมอินเดียถือวรรณะและฐานะเป็นเกณฑ์สำคัญในการเลือกคู่ครอง โดยเฉพาะนางทมยันตี

ผู้เป็นพระราชธิดาผู้เลอโฉมก็ย่อมจะมีผู้คาดหวังว่านางจะต้องได้คู่ครองที่  
เหมาะสม ดังนั้นคำกล่าวของหงส์จึงเป็นเสมือนแรงเสริมให้นางทมิฬเห็น  
ถึงความเหมาะสมและความสุขจากความคู่ควรกัน

หงส์ได้นำความงามความดีและความ  
เหมาะสมมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันแล้วแสดงถึงผลที่จะได้รับคือความรักที่เป็น  
อมตะ หงส์กล่าวถึงกิตติศัพท์ของพระนลและความเหมาะสมกันระหว่างพระนล  
กับนางทมิฬหลายครั้ง และซ้ำเป็นครั้งสุดท้ายในโคลง บทที่ 2 ว่า  
"วิสิษฐวิสิษฐ" แสดงให้เห็นถึงความประเสริฐยอดเยี่ยมและลงท้ายบาทที่ 2  
ว่า "สม แน่นแท้" เป็นการยืนยันอย่างเชื่อมั่นถึงความเหมาะสม และประการ-  
สำคัญบทโคลงได้แสดงผลที่จะได้รับจากการครองคู่กันคือจะเกิด "คุณ" คือ  
ความดีความงามให้ปรากฏ ทรงใช้คำกิริยา 3 คำ ติดกันในบาทที่ 3 คือ  
"กองถม ทด" เป็นคำที่สร้างภาพพจน์ให้เห็นเป็นรูปธรรมของ "มวล" แห่ง  
"คุณ" ผลที่ปรากฏจากการครองคู่กับพระนลคือ ประการแรก คือ "สุข" อันจะ  
"เต็มไปล้นแปล้" และประการหลัง "ปราศพันกัน" ซึ่งอาจเป็นการสรุปให้  
เห็นว่า ความดีงามความเหมาะสม ความสุขและความเจริญ ที่เกิดจากการ  
ได้ครองคู่กับพระนลนั้น จะเป็นสิ่งที่สามารถทำให้รอดพ้นจากอันตรายและภัย  
ทั้งปวงได้ เมื่อได้ฟังมธุรสวาจาของหงส์ นางทมิฬจึง "ตั้งสัตย์" ว่า  
"ชายอื่นบ่ไผ่ต้อง จิตมั่นราชา" (หน้า 47) จึงกล่าวได้ว่าคำประพันธ์  
ดังกล่าวเป็นบทสนทนาที่มีประสิทธิภาพในการสื่อสาร ผู้เสพก็ยังคล้อยตาม  
เห็นถึงความเหมาะสมจึงคอยเอาใจช่วยให้ทั้งสองได้พบกันและครองคู่กัน  
ศฤงคารรสที่ผู้เสพได้รับก็คือความสุข ความตื่นเต้นที่ได้รับรู้เรื่องราวความรัก  
ของตัวละครที่อยู่ห่างกัน

ข. การอ้อนวอนขอร้อง

ในสวรรค์ที่ 5 เมื่อถึงพิภพสุขุมพรนาง-

ทมยันตี ทรงใช้โคลงสองบรรดาขอร้องกับภักวีของนาง อันแสดงถึงความ-

หวาดหวั่นในขณะ "อัณชลิเทพไท่ กายสิ้นราวกับไข้ โอบอุ้มเอ็นทูลวอนฯ"

ดังได้กล่าวแล้วในข้อ 1.3.8 หลังจากนั้นทรงใช้โคลงสี่สุภาพเป็นบทอ้อนวอน  
ขอร้องให้เทพทั้ง 4 แสดงตัวตนที่แท้จริง ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

๑ พึงสุนทรถ้อยแห่ง	พญาหงส์ แล้วนา
ข้าบาทจิตจอดตรง	นิษัเจ้า
<u>ด้วยสัตยวาทสง</u>	<u>สินมั้น</u>
<u>ขอเทพถกลงเค้า</u>	<u>แจ่มแจ้งเจเนตา</u>
๑ วาจามันสพร้อม	มันคง
บมิขอคลาศองค์	ผ่านเฝ้า
<u>ด้วยสัตยวาทสง</u>	<u>สินมั้น</u>
<u>ขอเทพถกลงเค้า</u>	<u>แจ่มแจ้งเจเนตา</u>
๑ ภรรคอันเทพเจ้า	จ่านง ให้นา
คือนิษัราชทรง	เทริดเกล้า
<u>ด้วยสัตยวาทสง</u>	<u>สินมั้น</u>
<u>ขอเทพถกลงเค้า</u>	<u>แจ่มแจ้งเจเนตา</u>
๑ วาจาก้าวแล้ว	แต่องค์
นลราชขอให้คง	เช่นเว้า
<u>ด้วยสัตยวาทสง</u>	<u>สินมั้น</u>
<u>ขอเทพถกลงเค้า</u>	<u>แจ่มแจ้งเจเนตา</u>

(หน้า 63-65)

เพื่อให้เทพเจ้าแสดงตัวตนที่แท้จริง  
ให้ประจักษ์ นางทมิฬได้ขอเอาความสัจแห่งนางเป็นที่ตั้ง นางได้กล่าว  
อ้อนวอนซ้ำกันถึง 4 ครั้ง ดังที่ได้ขีดเส้นไว้ไว้ ทบทมิฬข้อความซ้ำกันในบทที่  
3 และ 4 ว่า "ด้วยสัตตวาทง ฮินมัน" คำว่า "ฮง" คือคำรณาน ส่วน  
คำว่า "ฮินมัน" ให้ภาพการตั้งมั่นอยู่ได้ ซึ่งแสดงถึงความมั่นคงในอันที่จะดำรง  
ความสัจไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลง ด้วยความตั้งใจอย่างแน่วแน้นั้น นางจึงกล่าว  
"ขอเทพถลงเค้า แจ่มแจ้งเจนตา" นางขอให้เทพแสดงรูปให้นางเห็นอย่าง  
"แจ่มแจ้งเจนตา" การซ้ำเสียง /จ/ พยัญชนะต้น นอกจากทำให้มีสัมผัสอักษร  
ที่ไพเราะยังเป็นองค์ประกอบของความหมายที่ประสานกันอย่างหนักแน่น

เมื่อพิจารณาข้อความในบทที่ 1 และ 2  
ของแต่ละโคลงก็สามารถสรุปได้ว่านางกล่าวยืนยันความภักดีของนางต่อพระนล  
ซ้ำๆ กัน เริ่มจาก "ข้าบาทจิตจรอดตรง นิษิตเจ้า" ในบทที่ 1 เป็นการแสดง  
ความจดจ่อแน่วแน่ที่ชายเดิซ และซ้ำต่อไปว่านางมีวาจาและใจพร้อมมั่นคง  
ที่จะ "บมิขอคลาสองค์ ผ่านเผ้า" บทที่ 3 แสดงความเชื่อมั่นว่าพระนลเป็น  
"ภรรดาอันเทพเจ้า จานง ให้นา" แล้วลงท้ายที่บทที่ 4 ว่านางได้กล่าววาจา  
แต่ลงคณลราช ขอให้ได้กระทำตามที่ออกปากแล้ว ดังนั้นจึงมีความหมายซ่อนเร้น  
ว่าไม่มีประโยชน์อันใดที่เทพเจ้าจะพึงประสงค์ในตัวนาง จึงขอให้อำนาจ  
ความสัจอันแน่วแน้นช่วยให้นางเห็นแจ่มแจ้งแก่ตาด้วย

การที่นางทมิฬกล่าวซ้ำถึงความสัจ  
ถึง 4 ครั้ง เพื่อให้เทพกรุณาให้นางได้ดำรงความสัจดังที่นางปรารถนานั้น  
ย่อมเข้าใจความรู้สึกของเทพได้เป็นอย่างดี เพราะเทพประจักษ์ว่านางเป็นสตรี  
ที่มีความจงรักภักดีอย่าง "นำพิศวง" (หน้า 65) ที่นำพิศวงก็เพราะพระนล  
ถึงจะเป็นบุรุษที่เลิศเพียงใดก็หาได้ทัดเทียมเทพเจ้าผู้มีฤทธิ์ไม่



## ค. ความเศร้าโศก

ในสรรคที่ 9 เมื่อพระนลกล่าวเป็น

ความนัยให้นางทมนันตีกลับไปอยู่กับพระราชบิดาแห่งนางขณะกำลังเดินป่า เมื่อสูญเสียราชสมบัติ ทรงใช้โคลงสี่สุภาพ หลังจากนั้นทรงใช้โคลงสอง บรรยายปฏิกิริยาทางอารมณ์ของนางทมนันตีว่า "นฤมลแสนโศกสร้อย สรุเสียงละห้อย สระอันหมองศรี" แต่ถึงกระนั้นนางก็ตอบอย่าง "ชัคถ้อย แกล้งไซ" (หน้า 113) ทรงใช้โคลงสี่สุภาพแสดงการคร่ำครวญด้วยความ โศกเศร้าว่า

๐ อ้าใจเทวศเพียง	ภินท์พึง พระเอษ
ตัวก็สิ้นเทิ้มดัง	จับใช้
อกกรมระบมพึง	พระตรีส
ยิ่งตรีสยิ่งหม่นไหม้	อกเพียงเพลิงเรือง
๐ เสี่ยงเมืองเสียดรัพย์แม่	ผ้าทรง หมดแล
ข้าอดเจียนพระองค์	จักม้วย
จะทิ้งพระเคียดคง	แดนเถื่อน เดียวฤา
ข้าจะมีไปด้วย	เพื่อนท้าวเฮอไฉน
	(หน้า 113)

บทที่ 1 นางทมนันตีกล่าวคำว่า

"อ้า" ขึ้นต้นวรรคซึ่งเป็นเสียงที่ให้ความรู้สึกถึงการคร่ำครวญของความเห็นใจ ซึ่งสัมพันธ์กับข้อความต่อมาว่า "ใจเทวศเพียง ภินท์พึง พระเอษ" คำกิริยา แสดงความทุกข์และการแตกทำลาย ใช้เสียงพยัญชนะต้นเป็นเสียงระเบิดมีลม คือ /ท/ /พ/ คำที่ใช้ /พ/ มี 3 คำติดต่อกันและเป็นคำที่ผสมด้วยสระ- เสียงสั้น 2 คำ รับผิดชอบต่อความหมายที่แสดงภาพของใจที่ราวจะ "ภินท์" คือแตก- สลาย ส่วน "พึง" คือแตกหักทลายลง ทั้งสองคำจึงให้ภาพความปั่นป่วน

เคลื่อนไหวอย่างรุนแรงคำสร้อย "พระเอช" คำว่า "เอช" เป็นเสียงที่ทอดยาวออกไปจึงให้ความรู้สึกถึงการคร่ำครวญขอความเมตตา ขอความเห็นใจจากพระนล ในบาทที่ 2 นางได้บอกกิริยาอาการของร่างกายนั่นเป็นผลจากคำดำรัสของสวามี ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กันว่า "ตัวก็สั่นเต็มดั่ง จับไข้" แสดงว่าการพรากจากสวามีทำ ความทุกข์อย่างสาหัสสมาให้อย่างลับพลัน

ในบาทที่ 3 นางย้อนไปกล่าวถึงความทุกข์ใจอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้คำว่า "กรม" และ "ระบรม" เสียง /กร/ เมื่อมีเสียง /ม/ ซึ่งเป็นพยัญชนะเสียงนาสิก และเสียงก้อง เป็นพยัญชนะท้ายพยางค์ ทำให้รู้สึกถึงความอึดอัดที่กดตันอยู่ภายใน ส่วนเสียง /ร/ ให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหว เมื่อผสมกับสระ-เสียงสั้นจะรู้สึกว่าเป็นการสั้นระริว และเสียง /บ/ เป็นเสียงระเบิดและเสียงก้องเมื่อผสมกับสระเสียงสั้นและมีพยัญชนะท้ายเสียงนาสิก เสียงก้องทำให้รู้สึกถึงความหนักหน่วงของความทุกข์ เพราะฤทธิ์ของความเจ็บปวดที่ยังทวีขึ้นตามจำนวนครั้งที่ฟังพระนลตรัส ซึ่งสัมพันธ์กับข้อความในบาทที่ 4 ที่นางกล่าวว่ "ซึ่งตรัสซึ่งหม่นไหม้ ออกเพียงเพลิงเรือง" คำว่า "ซึ่ง" แสดงถึงจำนวนที่มากขึ้นจนรู้สึกว่เมื่อนางได้ฟังพระนลตรัสมากครั้งเท่าใดใจของนางก็ "หม่นไหม้" มากขึ้น คำว่า "หม่นไหม้" ยังให้ความรู้สึกที่รุนแรงเพราะ "ไหม้" แสดงว่เป็นสีดำอันเกิดจากการถูกเผาผลาญด้วยพลังงานความร้อนจนเกรียม ซึ่งสัมพันธ์กับบาทหลังว่ "ออกเพียงเพลิงเรือง" แสดงถึงความร้อนรนภายในอกเป็นความร้อนที่แรงกล้า จนรู้สึกว่ใจ "หม่นไหม้" เหมือนกับ "เพลิงเรือง" ซึ่งแสดงสีของเปลวไฟที่สุกสว่าง อันบ่งบอกถึงความร้อนที่มีอย่างมากมาย และกำลังเผาผลาญใจให้ได้รับความทุกข์เวทนาอย่างแสนสาหัส ความทุกข์ที่เกิดแก่ นางมากเพียงไร แสดงว่ นางรักพระนลมากเพียงนั้น ความทุกข์ของนางจึงเป็นอนุภาวะที่ทำให้ผู้เสพเกิดศฤงคารรส คือความซาบซึ้งในความรัก

## บทที่ 2 นางทมยันตีกล่าวถึงความ

สูญเสียของพระนลที่ "เสียดูเมืองเสียดูทรัพย์แม่ ผ้าทรง หมดแล" ทรงใช้คำว่า "เสียดู" ถึงสองครั้งเป็นการเน้นย้ำถึงความสูญเสียสิ่งสำคัญติดๆ กัน และแม่แต่ผ้าถุงซึ่งผู้ชากไว้ก็มักรักษาไว้ได้ก็ยังคงเสียดูไปจนหมดตัว คำว่า "แม่" ชวนให้เด่นชัดขึ้นว่า สิ่งที่เสียดูไปนั้นไม่ควรเสียดู ในบทที่ 2 ทรงขึ้นต้นวรรคด้วยคำว่า "ข้า" เป็นการแสดงน้ำหนักแห่งความทุกข์ยากของพระนลที่มีเพิ่มขึ้น เพราะไม่เพียงแต่จะชากไว้ในทรัพย์สมบัติทั้งปวง แต่ยังอดชากอย่าง "อดเจียน...จิกม้วย" การอดอาหารจนเจียนตายนี่ แสดงถึงความสุดขั้วแห่งความอดชากชากไว้ สภาพเช่นนี้ทำให้นางตั้งคำถามว่า "จะทิ้งพระเดินดง แคนเถื่อน เด็ดชวา" คำว่า "ทิ้ง" ให้ความรู้สึกว่าคุณกระทำสามารถตัดเชื้อโสมผูกพันได้ แต่นางทมยันตียังมีความรักและภักดีในตัวพระนลอยู่นางจึงตั้งคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบในบทนี้แต่ให้ความหมายเชิงปฏิเสธว่าไม่ใช่สิ่งที่นางจะกระทำได้ "เดินดง" แสดงภาพความชากลำบากที่จำต้องเดินอยู่ในป่าทึบที่มีต้นไม้ขึ้นอย่างหนาแน่นและยังเป็น "แคนเถื่อน" ซึ่งให้ความรู้สึกว่าเป็นแคนคินที่เต็มไปด้วยภัยอันตรายแล้วนางจะปล่อยให้พระนลผจญสิ่งเหล่านั้นแต่เพียงผู้ "เด็ดชวา" คำว่า "เด็ด" ให้ความรู้สึกถึงความอ้างว้างโดดเดี่ยวนางจึงตั้งคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบอีกครั้งว่า "ข้าจะมีไปด้วยเพื่อนท้าวเธอไหน" คำว่า "เพื่อน" ให้ความรู้สึกถึงความอบอุ่นและแสดงถึงสายใยแห่งความรักความเอื้ออาทรที่นางทมยันตีมีต่อพระนล นางจึงพร้อมที่จะเป็นเพื่อนในยามยาก การปิดท้ายโคลงด้วยคำว่า "ไหน" เป็นคำที่บ่งบอกถึงความตั้งใจอันแน่วแน่ว่าจะปฏิบัตินั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมและปรารถนาไปทุกหนทุกแห่ง

โคลงทั้ง 2 บทนี้ ทรงสามารถเลือกใช้ถ้อยคำได้เหมาะสมกินใจ คำในแต่ละวรรคแต่ละบาทมีความสัมพันธ์กันช่วยให้เกิดจินตภาพ

โคลงสี่สุภาพจึงเป็นโคลงที่มีลีลา

เหมาะสมที่จะใช้ในบทสนทนาที่แสดงความรู้สึกได้หลายอย่าง ทั้งชื่นชม อ่อนหวาน และเศร้าโศก อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าทรงใช้โคลงสี่สุภาพเป็นบทเจรจาของนางทมยันตีและทรงใช้โคลงวิษณุมาลีเป็นบทเจรจาของพระนลเมื่อทั้งสองพระองค์สนทนาโต้ตอบกัน ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับตัวละครและเนื้อหา กล่าวคือนางทมยันตีเป็นสตรีเพศจึงเหมาะกับโคลงสี่สุภาพซึ่งเป็นโคลงที่มีลีลานุ่มนวลกว่าโคลงอื่น และประการสำคัญเนื้อหาช่วงนี้เป็นการอ่อนหวานและคร่ำครวญเพื่อขอความเห็นใจจึงเหมาะกับลีลาของโคลงสี่ ส่วนบทสนทนาของพระนลนั้นได้กล่าวไว้แล้วในข้อ 1.3.4.1 ข้อ ข.

#### 1.3.5.2 การบรรยาย

ในสรรคที่ 5 หลังจากทรงใช้โคลงสองจำนวน 2 บท บรรยายว่าพระนลประทับที่เมืองวิทรรภ์ระยะเวลาหนึ่ง หลังจากเสร็จพิธีสมุพรแล้วจึง "ลาภูบาลภิมะท้าว เพื่อเสด็จประเวศด้าว เขตแคว้นเมืองขวัญฯ" (หน้า 71) หลังจากนั้นทรงใช้โคลงสี่ บรรยายถึงความสุขของพระนลและนางทมยันตี เมื่อครองราชย์ ณ เมืองนิหิต และมีราชบุตรและราชธิดา ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้ ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์เฉพาะบทที่ 1, 2 และ 5 จากคำประพันธ์ทั้งหมด 6 บท ดังนี้

๑ แต่วันบุญโศลกเจ้า	บิณฑิ
ได้รัตนนารี	ยิ่งแก้ว
ปานศักร์กับศวี	สมคู่ กันนา
จิตบ่หมองหม่นแผ้ว	ผ่องเพ็ญจันทรา

๑ มุกิตาแสงจับไฟ	ภูธร
ผ่องดั่งแสงทินกร	ยศวีว
พระผดุงประชากร	ธรรมจิต เกียรติธรรม
แสนสนุกที่ว้าว	แดนนั้นเนาศานต์

๑ ไปช้านลราชเจ้า	มีบุตร
ด้วขนงค์ปิณฑ	นิมน้อง
คืออินทระเสนสุด	กุมารรัตน์
อินทระเสนาเชื้อ	ชาติแก้วกันษา

(หน้า 73, 75)

โคลงสี่สุภาพทั้ง 3 บทนี้แสดงภาพความสุขของตัวละคร ที่นำความชื่นชมมาสู่ผู้เสพเช่นกัน การใช้โคลงสี่สุภาพทำให้เนื้อหาในช่วงนี้เด่นออกมาจากคำประพันธ์ประเภทร่ายและโคลงสอง เป็นเสมือนการเน้นย้ำให้เห็นความสุขอันยิ่งใหญ่แห่งพระนล ดังจะวิเคราะห์ต่อไป

บทที่ 1 แสดงภาพความเหมาะสมระหว่างพระนลและนางทมยันตีที่ "สมคู่ กัน" "ปานศักร์กับศจี" ทั้งนี้เพราะพระนลเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ดังคำเรียกพระนลว่า "บุญโศลกเจ้า ปิถพี" และนางทมยันตีก็เป็น "รัตนนารี ยิ่งแก้ว" คำทั้ง 3 คำนี้เน้นย้ำให้เห็นถึงความงามและความดีที่เลิศล้ำยิ่งกว่าแก้วอันเป็นเครื่องหมายของสิ่งมีค่า ทำให้ทั้งสองครองคู่กันอย่างมีความสุข "จิตรบ่หมองหม่น" มีแต่ "แผ้ว ผ่องเพ็ญจันทรา" คำว่า "ผ่อง" และ "แผ้ว" แสดงถึงความเปล่งปลั่งสดใสของแสงจันทร์ในคืนวันเพ็ญที่ให้แสงสว่างเย็นตาเย็นใจ

บทที่ 2 แสดงภาพความชื่นชมยินดีของ  
 พสกนิกรเมืองนิษิตต่อความสุขของพระนลซึ่งทรงมุ่งที่จะ "ผดุงประชากร  
 ธรรมฐิต เทียงแฮ" คำว่า "ผดุง" บ่งบอกถึงพระราชกรณียกิจที่จะให้ความ  
 เทียงธรรม ความยุติธรรม แก่พสกนิกรโดยทั่วหน้า และพระองค์ก็ทรงทำได้  
 ดังพระราชประสงค์จน "ทั่วดาว แดนนั้น" ล้วน "แสนสนุก" และ "เนาศานต์"  
 มุกตาจากประชาชนได้ส่องเป็นแสงจับให้พระนล "ส่องตั้งทินกร อคร้าว"  
 คำว่า "อคร้าว" และ "ส่อง" แสดงถึงพลังของ "มุกตา" จิตของประชาชน  
 ที่เข้ามารวมกับพลังของเมตตาธรรมของพระนลจนแม้ไฟศาลออกไปได้กว้างไกล  
 ดุจแสงสว่างของ "ทินกร" แสงนี้มีความยิ่งใหญ่ ทำให้พสกนิกรของพระนลมี  
 แต่ความสุข "ทั่วดาว" "แดน" น่าจะเป็นแดนที่เป็นเอกโทษ ที่ทำให้ลดหย่อน  
 ความไพเราะลงบ้าง

บทที่ 3 บรรยายอย่างเรียบง่าย ว่าพระนล  
 และนางทมยันตีทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดา ทรงพระนามว่า  
 อินทระเสนและอินทระเสนา คำขยายท้ายพระนาม คือ "กุมารรัตน์" และ  
 "เชื้อชาติแก้วกันษา" บ่งบอกความน่าชื่นชมยินดีของกุมารและกุมารี

#### 1.3.5.3 การบรรยายและบทสนทนาต่อเนื่องกัน

##### สรรคที่ 4 ทรงเริ่มคำประพันธ์ด้วย

ภาพยี่ฮานีเป็นบทบรรยายและบทสนทนาของนางทมยันตีและพระนล คือนาง-  
 ทมยันตีแกล้งต่อพระนลว่าได้ตั้งจิตมุ่งจะรักพระนลเพียงผู้เดียว แต่พระนล  
 พยายามเกลี้ยกล่อมให้นางทมยันตีเล็งเห็นคุณวิเศษที่นางจะได้รับเมื่อเป็น  
 "ชายาแห่งเทวา" พร้อมกับแสดงความดีของพระนลเมื่อเทียบกับเทพเจ้า  
 ช้ำยังเตือนถึงอันตรายที่จะได้รับหากขัดใจเทพเจ้า และท้ายสุดพระนลทรง  
 ขอร้องนางว่า "ขอแม่จงเชื่อมิตร อย่าได้คิดจิตสงกา ตั้งจิตวนิดา เลือกเทวา  
 เจ้าสรวงสวรรค์ฯ" (หน้า 45) หลังจากนั้นจึงทรงใช้โคลงสี่สุภาพบรรยาย

ปฏิกิริยาทางอารมณ์ของนางทมยันตี จำนวน 1 บท และบทเจรจาของนาง  
ทมยันตีอีก 1 บท ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

๑ ทมยันตี <u>นั่งน้อย</u>	นางพงา
ตอบนิษักราชา	<u>กลั่นแกล้ว</u>
<u>พูดกลางสุชฌนา</u>	<u>นองเนตร</u>
<u>ทรงโศกแต่เสียงแจ้ว</u>	<u>แจ่มแจ้งแกลงสาร</u>
๑ การนมัส <u>เทพไท</u>	เปนนิจ <u>จกจินา</u>
ขอพระ <u>มิ่งโมลิต</u>	<u>เชื่อน้อง</u>
<u>แต่น้องนี้ตั้งจิต</u>	<u>ตั้งสัตย์ ใวันา</u>
ชายอื่นบ่ <u>เฝ้าต้อง</u>	จิตมั่นราชาฯ (หน้า 45 47)

บทที่ 1 มีการเล่นสัมผัสอักษรที่ไพเราะ

ดังที่ได้ขีดเส้นใต้ไว้ ทรงใช้คำว่า "นั่งน้อย นางพงา" เสียง /น/ เป็นเสียง  
นาสิกซึ่งให้ความรู้สึกที่นุ่มนวลน่าทะนุถนอม ซึ่งรับกับความหมายที่แสดงถึงนาง-  
ผู้มีรูปร่างแบบบาง และคำว่า "น้อย" ยังให้ความรู้สึกถึงความน่ารักน่าเอ็นดู  
แม้นางทมยันตีจะมีรูปร่างที่แบบบางน่าทะนุถนอม แต่จิตใจของนางก็กลับเข้มแข็ง  
ดังข้อความในบทที่ 2 ถึง 4 เห็นว่านางสามารถจะตอบคำถามพระนลได้อย่าง  
"กลั่นแกล้ว" "กลั่น" แสดงถึงความมั่นใจในสิ่งที่จะพูดว่าเป็นสิ่งถูกต้องดีงาม  
ส่วนคำว่า "แกล้ว" แสดงถึงท่าทีที่องอาจเพราะเกิดความมั่นใจเนื่องจาก  
ได้กลั่นสิ่งที่จะพูดเป็นอย่างดีแล้ว เสียงที่พูดจึง "แจ้ว แจ่มแจ้งแกลงสาร"  
คำว่า "แจ้ว" บอกลึ้นเสียงคังกังวาน และ "แจ่ม" คือเสียงชัดเจนในขณะ  
ที่บอกเหตุผลแก่พระนล และแม้ในขณะที่พูดนั้น "สุชฌนา นองเนตร" อยู่ก็ตาม  
หน้าตาของนางทำให้พระนลและผู้เสพรับรู้ถึงภาวะจิตที่โศกเศร้า และคับแค้นใจ  
แต่น้ำเสียงของนางกลับแสดงถึงความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว อันเป็นองค์ประกอบที่  
ตัดกันที่บ่งบอกถึงความพยายามจะต่อสู้กับปัญหาที่จะทำให้ความรักของนางไม่

เป็นไปดังหวัง นางจึงตอบปฏิเสธต่อพระนลไป ดังความในบทที่ 2 ว่า นางได้กราบไหว้เทพเป็นประจำจนเป็นกิจวัตร (อาจกล่าวได้ว่า นางทมยันตีพยายามอธิบายว่านางนั้นเคารพและบูชาเทพเจ้าเสมอ แต่นางมีอาจเลือกเทพเป็นคู่ครองได้ ขอให้พระนลจงเชื่อในสิ่งที่นางพูด) แต่เพราะนางได้ "ตั้งจิต ตั้งสัจย์" ไว้ว่า "ชายอื่นบ่ไผ่ต้อง จิตมั่นราชา" คำว่า "ตั้ง" แสดงถึงความมุ่งมั่นที่มั่นคงของใจในอันที่จะคงความสัจย์ไว้ เป็นความสัจย์ที่นางให้ไว้แก่ตนเองว่าจะมอบรักให้ชายเพียงผู้เดียวคือผู้ที่นาง "ต้อง จิต" คำว่า "ต้อง" ทำให้เห็นภาพพจน์ของการสัมผัสอันเกิดจากเกียรติศัพท์ของพระนลที่ได้เข้ามาสัมผัสกับใจเร้าใจของนางให้เกิดความชื่นชม ศักข่า และกลายเป็นความผูกพันที่เรียกว่าความรัก นางจึง "บ่ไผ่ ต้อง จิต" ในชายใดอีกเลยนอกเสียจาก "ราชา" คือพระนล

โคลงสี่สุภาพจึงเป็นคำประพันธ์ที่เหมาะสมจะเป็นบทสนทนาสามารถให้ถ้อยคำและลีลาการเจรจาของตัวละครดูเด่นเป็นสง่าและไพเราะเพราะพริ้งเหมาะกับลักษณะนิสัยและอารมณ์ของตัวละครดังที่ได้วิเคราะห์มาแล้ว

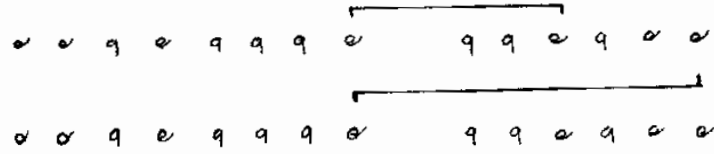
### 1.3.6 วสันตฉิลกฉันท์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำวสันตฉิลกฉันท์มาใช้ในสรรคที่ 13 จำนวน 51 บท และในสรรคที่ 15 จำนวน 7 บท ซึ่งทรงใช้เป็นบทสนทนาทั้งหมด เพราะในสรรคนี้ทรงพระราชนิพนธ์อย่างละครนาฎกะ จึงทรงใช้ฉันท์เป็นบทสนทนาของตัวละครที่เป็นชนชั้นสูง

วสันตฉิลกฉันท์ เป็นคำประพันธ์ "ที่มีลีลางามวิจิตร ประคุดจรอยแถมที่กลีบเมฆซึ่งปรากฏในตอนต้นแห่งวสันตฤดู" (ฐปะนีย์ นาค-



กรรพ, 2518 : 303) วสันตฉลิกฉันท์จึงเหมาะที่จะใช้ในการพรรณนาและ  
บรรยายเรื่องราวต่างๆ ด้วยจังหวะที่มีเสียงหนักเบาดังนี้



ทุกๆ วรรคจะมีจำนวนเสียงหนัก-เบาเท่ากัน บทหนึ่ง  
มี 2 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคน้ำมี 8 คำ วรรคหลังมี 6 คำ และ  
อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ใน 1 บาท เสียงเบาหรือ ลหุ จะอยู่ในตำแหน่งที่ไม่  
ซ้ำกัน เช่น จะอยู่คำที่ 3, 5, 6, 7 ของวรรคแรก และคำที่ 1, 2, 4  
ของวรรคหลัง ลักษณะเช่นนี้ทำให้ฉันท์มีเสียงและจังหวะที่ไพเราะแพรวพราว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำ

วสันตฉลิกฉันท์มาเป็นอุปกรณ์ในการสื่อสาร โดยทรงใช้เป็นบทสนทนา จำนวน  
31 บท บทประทีปของนางทมยันตี จำนวน 21 บท และใช้ในการบรรยาย  
จำนวน 6 บท ดังจะวิเคราะห์ในรายละเอียดตามหัวข้อต่อไปนี้

#### 1.3.6.1 บทสนทนา

ในสรรคที่ 15 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-  
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้วสันตฉลิกฉันท์ในช่วงที่เป็นบทสนทนาของพระนลในนาม  
ของวาหุ ดังคำประพันธ์ซึ่งเป็นบทสนทนาของพระนลกล่าวแก่นายชีวลสารทิ  
ของท้าวฤคบุรณ เมื่อเล่าเรื่องชายผู้ทิ้งภรรยา (เป็นเรื่องของพระนล) ให้  
ชีวลฟังตอนหนึ่งว่า

๑ ขามคำลีข้าอุระวิโยค  
กล่าววาทะฉันท์รุทรระบบ

ละก็โศกณอารมณ์  
บทหนึ่งนะร่าไป  
(หน้า 263)

พระนลทรงเล่าถึงความรู้สึกของชายผู้ทิ้ง  
ภรรยาว่า "ขามคำลีข้าอุระวิโยค" แสดงถึงปฏิริยาทางอารมณ์ในขามคำอัน  
เชือกเข็นล้างล้างและปลดภารกิจ เป็นความเจ็บปวดรวดร้าวใจอันเกิดจาก  
ความพลัดพรากจากผู้เป็นที่รัก ในวรรคที่ 1 และวรรคที่ 2 ทรงใช้คำ อุระ  
และ อารมณ์ ซึ่งเป็นการล้อเสียงกัน เพื่อบอกแหล่งที่ปรากฏของความโศก  
วรรคที่ 3 ถึง 4 บอกพฤติกรรมที่ชายนั้นแสดงออกคือ "กล่าววาทะฉันท์รุทร-  
ระบบ บทหนึ่งนะร่าไป" เมื่อกล่าวฉันท์บทหนึ่งซ้ำๆ และกระทำอยู่เสมอมิได้  
ขาดก็จะ "รุทรระบบ" คือร้องไห้คร่ำครวญ บ่งบอกถึงความตรอมตรมใจ ทรง  
ใช้เสียง ลหุ 3 เสียง และครุลงท้ายบอกสภาพอารมณ์ที่ปั่นป่วนประกอบด้วย  
เสียงพยัญชนะต้นที่เป็นเสียงร่วกับเสียงระเบิดสลับกัน การกล่าวฉันท์และการ  
ร้องไห้ของชายผู้ทิ้งภรรยาเป็นการบ่งบอกถึงความรักความอาลัยอาวรณ์อย่าง  
สุดซึ้ง เพราะการกระทำเช่นนี้มีใช้วิธีที่ชายพึงจะกระทำ

ในสรวรรคที่ 13 มีบทสนทนาของนางทมยันตี  
กล่าวแก่พระศรีมาตุราช โดยนางเล่าเหตุการณ์เมื่อครั้งสวามีของนางเล่น  
การพนัน จนถึงสามีของนางแบ่งผ้าแล้วหนีนางไป นางจึงออกติดตาม ดังความ  
ตอนหนึ่งว่า

๑ ช้านก็จ่าจระประเวศ  
เพื่อผู้จะโศกณพนา

ณประเทศอรัณษา  
ก็จะปลอบประโลมใจ  
(หน้า 229)

วสันตดิถีกัณฑ์บทนี้แสดงถึงความจงรักและ  
ภักดีของนางทมยันตีที่มีต่อพระนลโคดมสี่อมคลาย แม้ว่าสภาพของพระนล  
จะเปลี่ยนไป การใช้คำว่า "จำ" แสดงว่าการ "ประเวศ ฌ ประเทศธรรมา"  
เป็นสิ่งที่นางไม่ปรารถนาจะกระทำ แต่นางก็จำต้องฝืนใจทำ ซึ่งสัมพันธ์กับ  
วรรคที่ 3-4 เป็นการบอกเหตุผลว่าเหตุไฉนนางจึงต้องสัญจรไปในป่า การใช้  
คำว่า "เมื่อ...จะ" แสดงถึงการคาดคะเนว่า "มิว" ของนางอาจจะ  
"โสกะณพนา" และนาง "ก็จะปลอบประโลมใจ" ให้สวามีคลายทุกข์ในยาม  
ยากไร้โดดเดี่ยว แม้จะต้องยอมสละความสุขของนาง

#### 1.3.6.2 บทปริเทวะ

ในสรวรคที่ 13 หลังจากทีนางทมยันตีหนีจาก  
การหมายปองจะรุมทำร้ายของบรรดาพ่อค้า ทรงใช้ร้ายบรรดาความใน  
ช่วงทำยว่า "นฤมลถูกเขาซัด จัดเอาบาปมาบ้าย ... โฉมฉายเสวีาสลค-  
พระไทย จึงปริเทวนาไป ดังนี้" แล้วต่อด้วยบทคร่ำครวญว่า

๑ โอ้อ้อกระไรนระภะทา	รณะนิจจะพุลภัส
แม้ว่าคณจะจระโหน	พหุโทษก็ตามหา
๑ อันสิ่งกุศลศิริวิส	คิพัตถน์บ่พึงมา
กรรมใดนะพาทุระพะลา	พะละร้ายทะลาชกุ
๑ ปวงป่าปะกรรมอะอะกุศล	มณะคละนิงค
ทำไว้กะใครฤก็คณ	บ่มีรู้ณหนหลัง
๑ ด้วยกาอะกรรมมนสะพลา	ฤวะวาจะสัจจิง
กรรมใดประกอบนะครุยัง	พะละ เกิดผจนผลาญ

(หน้า 215)

นางทมยันตีได้คร่ำครวญรำพึงรำพันด้วย

ความเศร้าสลดใจในชะตาชีวิตของนาง ด้วยนางเกิดความกังขาว่า นางมีเศษประพจน์ปฏิบัติกุศลกรรมใดๆ ไม่ว่าจะด้วยกาย วาจา และใจ นางประกอบแต่กุศลกรรมมาตลอด แล้วเหตุใดนางจึงต้องได้รับแต่ความทุกข์ชากลำบากเช่นนี้

บทที่ 1 เสียง "โอ้อ้อ" เป็นเสียงที่ฟัง

คล้ายเสียงโอดครวญรำพึงรำพันกับตนเองด้วยความเศร้า "กระไรนะ" แสดงน้ำเสียงถึงความไม่เข้าใจใน "ภสสะทา รุณะนิจพุลภิส" การใช้เสียงหนักที่คำว่า "นิจ" และ "พุลภิส" เน้นว่ามีความน่ากลัวและอันตรายที่เกิดขึ้นสม่ำเสมอและจะยิ่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น "แม้ว่าคณูจะจระโหน พหุโทษก็ ตามหา" ความน่าฉงนนั้นเป็นเพราะโทษภัยอันมากมายนั้นได้ติดตามนางไปทุกหนทุกแห่งอย่างไม่ลละ ราวจะจงล้างจงผลาญนางซึ่งสัมพันธ์กับคำกล่าวที่อยู่ท้ายวรรคที่ 4 คือ "ผจญผลาญ"

บทที่ 2-4 แสดงถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

นางสงสัยว่าทำไม "อันสิ่งกุศลศิริสวัสดิ์ ดิพินันต์ปึงมา" กล่าวคือความงามความดี ซึ่งเป็นกุศลกรรมที่นางประกอบไว้เหตุใดจึงไม่มาถึงอย่างที่หวัง แล้ว "กรรมใด นะพาทุระณะลา ณะละร้ำยทะลาชกุ" และ "กรรมใดประกอบนะครุยัง ณะละเกิดผจญผลาญ" การพรวดถามตนเองถึง 2 ครั้ง แสดงถึงความฉงนและในขณะที่เดิซวกันก็ยังบ่งบอกความเชื่อมั่นว่านางประพจน์แต่กุศลกรรมมาตลอด ดังคำประพันธ์ที่กล่าวไว้ว่า "ปวงปาปะกรรมะอกุศล มนะคละคะนิงดู ทำไว้กะใคร กุก์คณู บมึรूंหนหลัง" การใช้คำว่า "ก...บมึรूं" แสดงว่าเท่าที่นางจำได้ นางไม่เคยกระทำบาปหรือสิ่งอกุศลใดๆ เลย ไม่ว่าจะ "ด้วยกาชกรรมมนสะพลาต ฤวะวาจอะสัจจิง" แล้ว "ครุ" กรรมอันใดที่ได้พา "ทุระณะลา" คือความทุกข์ชากลำบากมา "ทะลาชกุ" และมา "ผจญผลาญ" คำที่ทรงเลือกแสดง

การกระทำของเคราะห์กรรมคือ ทะลახ ผจญผลาญ มีลักษณะร่วมกันคือมี พญักษ์ขณะต้นของพยางค์เป็นเสียงระเบิดมีลมให้ความรู้สึกว่ามี การปะทะที่รุนแรง

### 1.3.6.3 บรรยายเพื่อดำเนินเรื่อง

ในสรรคที่ 13 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้วสันตติลกฉันท์ในการดำเนินเรื่อง 4 ครั้ง เป็นจำนวน รวมทั้งหมด 6 บท ทรงใช้นำเพื่อบอกว่าต่อไปจะเป็นบทสนทนาระหว่างตัวละคร ตัวใด บทสนทนาที่ปรากฏต่อมาก็เป็นวสันตติลกฉันท์สำหรับนางทมยันตี และ อินทรวีเชียรฉันท์สำหรับพระศรีมาตุราช ดังคำประพันธ์ตอนหนึ่งว่า

๑ ฟังสาระรสสุพจนาท	วรราชมารดร
จึงทมะขันตสิริชช	ก็เฉลยพระวาที (หน้า 233)

คำประพันธ์บทนี้ใช้นำบทสนทนาของนาง-ทมยันตีที่ทูลต่อพระศรีมาตุราช เป็นบทบรรยายว่า นางทมยันตีได้กราบทูลตอบ เมื่อได้ "ฟังสาระรสสุพจนาท" จาก "วรราชมารดร" คำว่า "สาระรส-สุพจนาท" แสดงถึงถ้อยคำอันดีงามและไพเราะจากความเป็นแก่นสาร

อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ในสรรคที่ 13 ทรงใช้วสันตติลกฉันท์กับตัวละครเพียงตัวเดียวคือ นางทมยันตี ในข้อความ แสดงความทุกข์ตรม ซึ่งล้วนนำสุนทรียรสอันเนื่องมาจากความเศร้าสลดใจมาสู่ ผู้เสพแทบทั้งสิ้น นอกจากนี้ในสรรคที่ 15 ก็ทรงใช้กับพระนลเมื่อมีอารมณ์เศร้า-สะเทือนใจเช่นกัน

ในสรรคที่ 13 ทรงใช้วสันตติลกฉันท์สลับกับ อินทรวีเชียรฉันท์ โดยเริ่มจากอินทรวีเชียรฉันท์ก่อนซึ่งทรงใช้เป็นบทสนทนา ของพระศรีมาตุราช และทรงใช้วสันตติลกฉันท์เป็นบทสนทนาของนางทมยันตี (ดังในข้อ 1.3.9) ทรงให้ร้ายและภาพย์ฉบบังในการดำเนินเรื่องแล้วจึงทรง ใช้วสันตติลกฉันท์เป็นบทปริเทวนา (ดังในข้อ 1.3.6.2) ทำให้เนื้อหาทาง

อารมณ์ในช่วงนั้นเด่นขึ้นเพราะเสียงหนัก-เบา สามารถเร้าอารมณ์สะเทือนใจ ได้ดีกว่าการใช้ร้าย ในสรรคที่ 15 ทรงใช้ภาพย์ดั่งเป็นบทสนทนาสำหรับ วาหุ กวสันตติลกฉันทสำหรับท้าวฤคบุตรณและทรงใช้ภาพย์สุรางคณางค์เป็นบท บรรยายในการดำเนินเรื่อง กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า- เจ้าอยู่หัวทรงใช้คำประพันธ์ประเภทวสันตติลกฉันทได้เหมาะสมกับเนื้อหาและ ผสมกลมกลืนกับคำประพันธ์ประเภทอื่นๆ

### 1.3.7 โคลงสาม

โคลงสามเป็นโคลงที่มีจำนวนคำน้อย บทหนึ่งมีเพียง 19 คำ แบ่งเป็น 4 วรรค วรรคละ 5 คำ ยกเว้นวรรคสุดท้ายมี 4 คำ และคำสร้อย สองคำอาจจะมีหรือไม่มีก็ได้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้- โคลงสามเป็นบทบรรยายและพรรณนาถึงอกาภิภิริษาและความรู้สึกนึกคิดของ ตัวละครเพื่อใช้เชื่อมต่อบทสนทนาและเหตุการณ์ ทำให้เรื่องดำเนินไปอย่าง รวดเร็วและอ่านเข้าใจง่าย ซึ่งทรงใช้โคลงสามที่ช่วยให้เรื่องดำเนินไปโดย เร็วมี 13 บท บทบรรยายกลมกลืนกับคำพูด จำนวน 4 บท จึงมีโคลงสามรวม 17 บท โคลงทรงใช้ร่วมกับคำประพันธ์ประเภทโคลง ร่าย และภาพย์ ดัง- ตารางที่ 12

ตารางที่ 12 ตารางแสดงการใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสาม  
ในการบรรยายและบทสนทนา

ลำดับ ที่	ชื่อคำประพันธ์ ที่เรียงต่อกัน	ปรากฏใน สรรคที่	จำนวนครั้ง ที่ใช้
1	โคลงวิษุมาลี โคลงสาม โคลงสี่สุภาพ	3, 4	3
2	โคลงสี่สุภาพ โคลงสาม โคลงวิษุมาลี	3, 4	2
3	ร่าย โคลงสาม โคลงสอง	2, 5	2
4	ร่าย โคลงสาม ฉับ	2	1
5	ร่าย โคลงสาม โคลงสี่สุภาพ	3	1
6	ร่าย โคลงสาม โคลงวิษุมาลี	10	1
7	โคลงวิษุมาลี โคลงสาม โคลงสอง	9	1

ตารางที่ 12 ลำดับที่ 1 และ 3 ในสรรคที่ 2 และ 3 เป็นบทบรรยายต่อเนื่องด้วยบทสนทนาจำนวน 4 บท ส่วนที่นอกเหนือจากนี้จะเป็นบทบรรยายและพรรณนาที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง ซึ่งทรงใช้ระหว่างร่าย โคลงวิษุมาลีและโคลงสี่สุภาพเป็นส่วนใหญ่ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตามที่ปรากฏตามลำดับต่อไปนี้

#### 1.3.7.1 การดำเนินเรื่อง

ในสรรคที่ 4 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้โคลงสามเชื่อมระหว่างโคลงวิษุมาลีซึ่งเป็นบทสนทนาของพระนลกล่าวแก่นางทมฮันตีว่า พระองค์มีอาจะเจาะจาะอะไรตามความรู้สึกส่วนตัวได้ ด้วยพระองค์อยู่ในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ตามเทพบัญชา แต่พระองค์

สัญญาว่าจะมาเป็นการส่วนพระองค์ในภายหลังเพื่อเจรจาในสิ่งที่พระองค์  
ปรารถนาจะบอกแก่นาง ต่อจากนั้นเป็นโคลงสามพรรณนาอาภักภักิรียาของนาง-  
ทมยันตี แล้วจึงทรงใช้โคลงสี่สุภาพเป็นคำกราบทูลของนางทมยันตีต่อพระนล  
คำประพันธ์โคลงสามที่กล่าวถึงนั้นมีใจความว่า

๑ ทมยันตีชไลนา	คลอคลองตาควไ้
ฝืนข้มและนบไ้	ภีราษเจ้าจอมปราณ ฯ
๑ ทูลภูบาลนลราช	ด้วยรววาทข้มข้อย
ส่อนสอิกน้อย	หนึ่งแล้วทูลสรรพ์ ฯ

(หน้า 49)

บทที่ 1 และ 2 แสดงภาพอาภักภักิรียา  
ของนางทมยันตี ที่พยายาม "ทศ" น้ำตาไว้ ซึ่งเป็นการเก็บกักน้ำตาไว้มิให้  
ไหลออกมา นัยน์ตาจึง "คลอคลอง" ซึ่งแสดงภาพน้ำตาที่ขังอยู่ในขอบตา  
อาภักภักิรียาเช่นนี้บ่งบอกถึงความรู้สึกอ่อนหวานจากการปะทะกันของความ  
ผิดหวังและความหวัง ในเวลาเดียวกันก็ระมัดระวังการแสดงออกไว้ไม่ให้  
โจ่งแจ้งเกินงาม ซึ่งสัมพันธ์กับวรรคที่ 3 คือการ "ฝืนข้ม" แต่นางก็พ่ายแพ้  
ต่อความหวั่นไหวอันแรงกล้าของตนขณะที่นางกราบทูลพระนลจึง "ส่อนสอิกน้อย"  
เป็นอาภักภักิรียาที่บ่งบอกถึงความพยายามระงับความหม่นหมองให้ได้จึงยังคง  
มีเสียง "ส่อนสอิก" แต่เพียงเบาๆ

#### 1.3.7.2 บทบรรชายกลมกลืนกับคำพูด

ในกรณีที่ตัวละครโต้ตอบกัน บางโอกาสทรง  
ใช้โคลงสามนำข้อความที่เป็นคำพูด เพื่อบอกว่าตัวละครรู้สึกอย่างไร แล้ว  
ทรงใช้โคลงสี่สุภาพและโคลงวิษุมาลีเป็นคำพูด เช่นในวรรคที่ 3 เมื่อพระนล  
ได้ยินเทพขอให้เป็นทูลในพิชัยสุมพร ปรากฏข้อความเป็นโคลงสามและโคลงสี่  
ต่อเนื่องกันดังนี้



ฟังบรรพชาศักรินทร์	นลนรินทร์โศกเสวี
จึงประณตน์มเกล้า	ตอบถ้อยวิหรี ฯ
ทั้งสี่มีเจตน์ล้วน	ประสงค์ เดียวนา
ขออย่าให้ข้าไป	พูดพร้อม
ข้าเองก็เฝื่องค์	อรนุช นันแล
จะพูดแทนเทพธิด	ขัดขวาง ฯ (หน้า 29)

บางโอกาสเมื่อตัวละครใช้คำพูดไม่ยาวมาก  
ทรงใช้โคลงสามเป็นบทบรรพชา และเป็นคำพูดต่อเนื่องกัน เช่นในสรวล  
เดชะกัน พระอินทร์โต้แย้งพระนลเมื่อได้ยินคำปฏิเสธข้างต้นว่า

วิหรีตอบคำขัด ว่าจอมนิษชกล่าวไว้ เต็มจิตจะรับใช้  
ตั้งข้าปราถนา<sup>๑</sup> สันแล ฯ  
ฤาราชาจะคืน คำยังฮินสัดยตั้ง อย่าเนิ่นอย่ารอรั้ง  
รีบเต้าไปตาม สิ่งนา (หน้า 31)

บทที่ 1 ทรงบรรพชาว่าพระอินทร์กล่าวอ้าง  
ทวงสัญญาที่พระนลกล่าวว่า เต็มใจจะรับใช้ "สันแล" คือไม่มีขกเว้น

<sup>๑</sup> ใช้ตามต้นฉบับ

บทที่ 2 พระอินทร์ถามข้าเป็นเชิงสำคัญ  
 "ฎาราชาจะคืน คำยังขึ้นสัจตั้ง" คำที่ขีดเส้นใต้ไว้นั้นนอกจากจะให้ความ  
 ไพเราะในด้านเสียงที่สัมผัสกันแล้ว คำว่า "คืนคำ" ในวรรคแรก ยังแสดง  
 ความติดกันกับ "ยังขึ้นสัจตั้ง" ในวรรคหลังซึ่งแสดงถึงการดำรงความสัจ  
 ให้มั่นคง พระอินทร์ไม่ได้รอฟังคำตอบ แต่ได้กล่าวเป็นคำสั่งต่อไปเพราะ  
 เห็นว่าพระนลไม่มีทางปฏิเสธได้ คำสั่งนั้นคือ "อย่าเนิ่นอย่ารอรีง รีบเดิน  
 ไปตาม สั่งนา ฯ" การซ้ำคำว่า "อย่า" ถึงสองครั้งบ่งบอกถึงความเร่งรัด  
 ของพระอินทร์ว่าพระนลไม่ควรปล่อยเวลาให้เนิ่นนาน บทที่ 2 ทรงเล่น  
 สัมผัสได้ไพเราะและยังแสดงจินตภาพได้ดี มีความเหมาะสมกันทั้งเนื้อหา  
 วัสดุ และอุปกรณ์การสื่อสาร จึงสามารถถ่ายทอดสภาวะที่เหนือกว่าของ  
 พระอินทร์ได้ดี โคลงสามจึงเป็นอุปกรณ์การสื่อสารที่เหมาะสม

โคลงสามจึงเหมาะที่จะใช้ในการ-

ดำเนินเรื่อง หรือในบทสนทนาที่ต้องการความกระชับ ความรวดเร็วของ  
 เหตุการณ์และความเร่งเร้าของอารมณ์ นอกจากนี้การใช้โคลงสาม  
 บรรยายยังช่วยให้ผู้เสพเข้าใจเรื่องได้ง่ายขึ้น เพราะมีโคลงสามคั่น  
 ระหว่างบทสนทนา หรือระหว่างบทบรรยายกับบทคร่ำครวญและบทสนทนา  
 เพราะโคลงสามทำให้เห็นชัดเจนว่าเป็นบทสนทนาของใคร ผู้พูดหรือผู้ฟังแสดง  
 ปฏิภาณอาการอย่างไรรู้สึกอย่างไร

### 1.3.8 โคลงสอง

โคลงสองบทหนึ่งมี 14 คำ 3 วรรค วรรคที่ 1, 2 มี  
 5 คำ วรรคที่ 3 มี 4 คำ คำสร้อยอาจมีหรือไม่มีก็ได้ โคลงสองเป็นโคลง-  
 สุภาพที่มีจำนวนคำน้อยที่สุด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงให้

โคลงสองในการดำเนินเรื่อง ซึ่งมีทั้งหมด 19 บท และใช้ระหว่างคำประพันธ์ประเภทโคลงและร่าย ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 ตารางแสดงการใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสอง

ลำดับ ที่	ชื่อคำประพันธ์ ที่เรียงต่อกัน	ปรากฏใน สรรคที่	จำนวนครั้ง ที่ใช้
1	โคลงสาม โคลงสอง ร่าย (บทสนทนา)	2	1
2	โคลงวิษุมาลี โคลงสอง ร่าย (ดำเนินเรื่อง)	10	1
3	โคลงสี่สุภาพ โคลงสอง โคลงวิษุมาลี	3, 9	2
4	โคลงสี่สุภาพ โคลงสอง โคลงสี่สุภาพ	4	1
5	โคลงสาม โคลงสอง โคลงสี่สุภาพ	5, 9	2
6	โคลงวิษุมาลี โคลงสอง โคลงสี่สุภาพ	5, 9	2
7	- โคลงสอง โคลงสี่สุภาพ	10	1

ตารางที่ 13 แสดงให้เห็นว่าทรงใช้โคลงสองระหว่างโคลงด้วยกันแต่ต่างชนิด และทรงใช้ระหว่างโคลงกับร่าย ผู้วิจัยจะวิเคราะห์จำนวน 2 บท ซึ่งปรากฏในสรรคที่ 5 เมื่อนางทมิฬนตี้อับจนใจมองอย่างไรก็ไม่สามารถแยกได้ว่าองค์ไหนคือพระนลซึ่งทรงใช้โคลงสามบรรยาย แล้วจึงใช้โคลงสองบรรยายซ้ำอีกครั้ง หลังจากนั้นจึงเป็นโคลงสี่สุภาพซึ่งเป็นคำอื่นวอน ขอให้เทพแสดงองค์ที่แท้จริง โคลงสองที่กล่าวถึงนี้คือ

- ๑ ตัวชวาจมน้ำพร้อม นางมนัสกฤตน์อม นอบกัมเกศี
  - ๑ อัณชลิเทพไท่ กายสิ้นราวกับไข้ โอบฐเอื้อนทูลวอนฯ
- (หน้า 61-63)

ทรงไข้โคลง 2 บท บรรยายกิริยาของนางทมยันตีได้ กระตัดรัดแสดงภาพการน้อมไหว้ที่ "น้อม นอบ" เสียง /น/ เป็นเสียงที่นุ่มนวลจึงรับกับความหมายกล่าวคือ "น้อม" ให้ภาพของเส้นโค้งที่โน้มลงสู่พื้นดินบอกความเคารพอย่างซึ้ง "นอบ" เป็นอาการที่ขอบตัวลงแสดงความเคารพ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 425) พร้อมทั้ง "กัมเกศี" คำว่า "กัม" แสดงถึงความเคารพด้วยความนอบน้อมจึงขอมกัม และประการสำคัญนางมิได้นอบน้อมเพียงการแสดงออกทางกายเท่านั้น แต่พร้อมด้วย "วาจา" และ "มนัส" จึงถือเป็นการแสดงความเคารพที่ถึงพร้อมด้วยกาย วาจา และใจ การนมัสการเทพเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่แน่วแน่ของนางในอันที่จะ "ทูลวอน" เพื่อให้เทพเกิดความเมตตาสงสาร

บทที่ 2 ขณะที่นาง "อัณชลิ" เทพนั้น ทรงบรรยายว่า "กายสิ้นราวกับไข้" การ "สิ้น" ของมนุษย์เกิดจากความผิดปกติซึ่งอาจเป็นความผิดปกติทางร่างกายหรือทางจิตใจหรือทั้งสองกรณี การสิ้นของนางทมยันตีเกิดจากความผิดปกติทางจิตใจที่ส่งผลมาปรากฏทางกาย ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้อ 1.3.1.2 สภาวะจิตของนางทมยันตีในขณะนี้อยู่ในสภาพที่ "เร่าร้อน รุมกุ่มจิต" เพราะหากนางเลือกผิดนางก็จะได้ชายอื่นเป็นสามี ซึ่งเป็นสิ่งที่นางหวาดหวั่นและเกรงกลัวเป็นที่สุด

โคลงสองมีความสั้นกว่าโคลงสาม ทั้งนี้เพราะโคลงสองมีจำนวนคำเพียง 14 คำ ใน 1 บท จึงบรรยายได้สั้นกว่าเหมาะจะใช้ในการดำเนินเรื่องช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างรวดเร็ว และประการสำคัญ การใช้โคลงสองเป็นอุปกรณ์ในการสื่อสารสามารถนำเสนอมาสู่ผู้เสพได้ดี ไม่แพ้คำประพันธ์ประเภทอื่นๆ

### 1.3.9 อินทรวีเชียรฉันท์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช-  
นิพนธ์อินทรวีเชียรฉันท์ ในสรรคที่ 13 จำนวน 23 บท และในสรรคที่ 15  
จำนวน 6 บท ทรงใช้เป็นบทเจรจาทั้งหมด เพราะในสรรคนี้ทรงพระราช-  
นิพนธ์อย่างละครนาฎกะจึงทรงกำหนดให้บทเจรจาของตัวละครชั้นสูงเป็นฉันท์  
เท่านั้น

อินทรวีเชียรฉันท์ หมายถึงฉันท์ที่มีลีลาประดุจสายฟ้าของ  
พระอินทร์ บทหนึ่งมี 11 คำ มีลีลาจังหวะเสียงหนัก-เบา ดังนี้

๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑
				┌──────────┐						
				๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑
				└──────────┘						
๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑

วรรคหลังของอินทรวีเชียรฉันท์ มีเสียงหนัก-เบา  
เช่นเดียวกับวสันตฉันท์ ส่วนวรรคหน้ามีเสียงเบาเพียงเสียงเดียว บทหนึ่ง  
มี 4 บาท บาทที่ 1 และ 3 มี 5 คำ บาทที่ 2 และ 4 มี 6 คำ ลีลา  
ของอินทรวีเชียรฉันท์มักจะใช้กับบทเล่าเรื่อง บทชม หรือบทคร่ำครวญ  
เช่นเดียวกับวสันตฉันท์ (มะเนาะ ฮูเด็น, 2527 : 30) ในสรรคที่ 13  
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้อินทรวีเชียรฉันท์เป็นคำประพันธ์  
สำหรับพระศรีมาตุราช และทรงใช้วสันตฉันท์เป็นคำประพันธ์สำหรับนาง  
ทมยันตีโดยตลอดสรรค เหตุที่พระองค์ทรงทำเช่นนี้อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า  
อินทรวีเชียรฉันท์มีจำนวนคำน้อยกว่าวสันตฉันท์ 3 คำ ซึ่งเป็นเสียงเบา  
ในวรรคหน้าดังนี้

อินทรวีเชียรฉันท์

วสันตฉิลฉันท์

๑ ๑ ๑ ๑ ๑

๑ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑

ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้วสันตฉิลฉันท์เหมาะสมที่จะเป็น  
อุปกรรม์สื่ออารมณ์ที่เศร้าสะเทือนใจอย่างละเอียดละไมมากกว่า ดังนั้นพระบาท-  
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเลือกใช้วสันตฉิลฉันท์เป็นบทเจรจา  
บทปริเวทนา และใช้ในการดำเนินเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนางทมยันตีเพื่อให้เหมาะ  
แก่เนื้อหา และพระองค์ทรงใช้อินทรวีเชียรฉันท์สำหรับพระศรีมาตุราช ทั้งนี้  
เพราะพระศรีมาตุราชเป็นเพียงผู้รับรู้เรื่องราวที่น่าเศร้าสลดใจเท่านั้น แต่  
นางทมยันตีคือผู้ประสบเหตุการณ์นั้น นางทมยันตีย่อมจะโศกเศร้าสะเทือนใจ  
มากกว่า ดังได้วิเคราะห์แล้วในข้อ 1.3.6

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้  
อินทรวีเชียรฉันท์เป็นบทสนทนา จำนวน 20 บท และทรงใช้ในการดำเนินเรื่อง  
6 บท ดังคำประพันธ์ในสรรคที่ 13 ตอนพระศรีมาตุราชทรงได้ฟังนางทมยันตี  
ทูลเรื่องราวความเป็นมาของนาง เมื่อนางทมยันตีทูลเสร็จพระศรีมาตุราช  
ทรงมีปฏิกริยาทางอารมณ์ดังนี้

๑ สิ้นวาทะทรมแสน์	ปริเทวะร่าพรณ
อันยัสสุชลนั้น	ฤกั้นอง ฌสองตา
๑ ฟังวาทะนางนาฏ	วระราชมารดา
เศร้าทรวงและเมตตา	ชกั้ปลอบพระโภมิ
๑ แม่จงสถิตอยู่	กะคณูเถอะโดยดี
เพื่อช่วยประมวลปรี	คิณดวงมะโนเรา

(หน้า 231)

คำประพันธ์บทที่ 1 และ 2 เป็นการดำเนินเรื่อง แสดงถึงปฏิกริยาของพระศรีมาตุราชที่ทรงกันแสง ส่วนบทที่ 3 เป็นบทเจรจาที่พระศรีมาตุราชกล่าวแก่นางมยันทิเพื่อเชิญชวนให้นางมยันทิอยู่กับพระองค์

การใช้ถ้อยคำนอกจากจะไพเราะด้วยสัมผัสยังไพเราะเพราะจังหวะเสียงหนัก-เบา อีกด้วย มีหลายคำที่มีเสียงที่ให้ความรู้สึกเร้าอารมณ์ แสดงจินตภาพได้อย่างน่าสนใจ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บทที่ 1 คำว่า "สิ้น" นอกจากจะบอกถึงความจบสิ้นแห่งเนื้อความแห่งการปริเทวะรำพันของนางมยันทิแล้ว ยังให้จินตภาพที่แสดงถึงความต่อเนื่องว่าเป็นจุดตั้งต้นของน้ำพระเนตรของพระศรีมาตุราชที่ไหลเอ่อออกมา ทรงใช้คำว่า "นอง ฝนองตา" คำว่า "นอง" แสดงปริมาณของน้ำตาที่มีมากจนเกือบจะเอ่อล้นเข้าตา ซึ่งเป็นปฏิกริยาที่แสดงถึงความรู้สึกสะเทือนใจไปกับเรื่องราวที่ได้รับฟัง

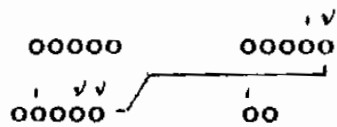
บทที่ 2 บอกผลของการฟังการรำพันนั้นว่า พระศรีมาตุราชซึ่งเป็น "วราษมารดา" ก็ "เสร้างรวงและเมตตา" จึงทรง "ปลอบ" นางมยันทิให้คลายทุกข์

บทที่ 3 คำปลอบนั้นเป็นคำเชิญชวนให้นางมยันทิพอกอยู่กับพระองค์ ซึ่งทรงใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและนุ่มนวลว่า "แม่จงสถิตอยู่ กะคณู-เถอะโดยดี เพื่อช่วยประมวลปรี คิณดวงมโนเรา" คำว่า "สถิต" มักเป็นคำที่ใช้แก่สิ่งหรือบุคคลที่อยู่ในฐานะสูง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 767) การใช้คำนี้แก่นางมยันทิถือเป็นการยกย่องให้เกียรติแก่นางมยันทิผู้เป็นบุตร การใช้คำว่า "จง...อยู่...เถอะ" แสดงน้ำเสียงแถมบังคับแถมขอร้องให้นางอยู่ "เพื่อช่วยประมวลปรี คิณดวงมโนเรา" เสมือนให้ความชื่นชมว่านางมยันทิเป็นผู้มีอำนาจ รวบรวมความสุขความ "ปรีดี" ให้เกิดขึ้น "ณ ดวงมโน" ของพระชนนี แสดงว่าการได้นางมาอยู่ด้วยมีอิทธิพลอย่างสูงต่อความสุขของพระองค์

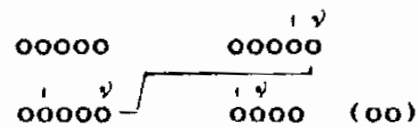
## 1.3.10 โคลงสามดั้น

โคลงสามดั้น บทหนึ่ง มี 17 คำ แบ่งเป็น 4 วรรค  
วรรคหนึ่งมี 5 คำ ยกเว้นวรรคสุดท้ายมี 2 คำ ไม่มีคำสร้อย มีเสียงวรรณยุกต์  
แตกต่างจากโคลงสามสุภาพดังนี้

## โคลงสามดั้น



## โคลงสามสุภาพ



พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้

โคลงสามดั้นในการดำเนินเรื่อง บรรยายอากัปกิริยาและความรู้สึกของตัวละคร  
ในต่างสถานที่ พระองค์ทรงใช้โคลงสามแทรกระหว่างคำประพันธ์ประเภทโคลง  
และร่าย ดังตารางที่ 14

ตารางที่ 14 ตารางแสดงการใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสามดั้น

ลำดับ ที่	ชื่อคำประพันธ์ ที่เรียงต่อกัน			ปรากฏใน สรรคที่	จำนวน ครั้งที่ใช้
1	โคลงจิตจรดดา	โคลงสามดั้น	โคลงจิตจรดดา	19	1
2	โคลงจิตจรดดา	โคลงสามดั้น	-	16	1
3	โคลงมหานันทะชาลี	โคลงสามดั้น	โคลงสินธุมาลี	17	1
4	โคลงสินธุมาลี	โคลงสามดั้น	ร่ายดั้น	17	1
5	ร่ายดั้น	โคลงสามดั้น	โคลงสินธุมาลี	17	1



ตารางที่ 14 แสดงให้เห็นว่าโคลงสามต้นมักจะแทรก  
ระหว่างโคลงต้นต่างชนิดกันและแทรกระหว่างโคลงต้นกับร้อยคำ เช่นเดียวกับ  
โคลงสามสุภาพก็จะใช้กับโคลงสุภาพและร้อยสุภาพ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช-  
นิพนธ์โคลงสามต้น ในสรรคที่ 16 17 และ 19 ใช้ในการบรรยาย 2 บท  
ในสรรคที่ 16 ใช้ในการบรรยายอภิปกิริยาของตัวละครและบรรยายความ-  
รู้สึกของตัวละคร 8 บท ในสรรคที่ 17 และใช้พรรณนาความรู้สึกของตัวละคร  
และอภิปกิริยาของตัวละคร 2 บท ในสรรคที่ 19 ดังผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์  
เป็นข้อๆ ไปดังนี้

#### 1.3.10.1 การบรรยาย

ในสรรคที่ 17 เมื่อนางทมยันตีกลับมาถึง  
เมืองวิทรรภ์ทุกคนต่าง "เปรมกมลทั่วกัน" ความในช่วงนี้ทรงใช้ร้อยคำ  
บรรยายเรื่อง หลังจากนั้นทรงใช้โคลงสามต้นบรรยายถึงกิริยาอาการของ  
นางทมยันตี แล้วจึงทรงใช้โคลงสินธุมาลีเป็นบทคว่ำครวญขอร้องไห้พระราช-  
มารดาช่วยให้นางได้อยู่ร่วมกับพระนลอีกครั้ง การใช้โคลงสามต้นแทรก  
ในช่วงนี้เป็นการสรุปรวบยอดสอดคล้องกับความคาดหวังและความใคร่รู้ของ  
ผู้เสพที่จะเห็นเรื่องคลี่คลายต่อไป ดังจะวิเคราะห์ต่อไปนี้

๑ นางเนาในราชฐาน	แห่งภูบาลบิตูรไต้
โดยสงบอยู่ได้	หนึ่งคืน
๑ พอดีนางเพศพจน์	กำสรดแก่แม่เจ้า
ประมวลดรควคร่าเค้า	ทุกขา ฯ (หน้า 305)

โคลงทั้ง 2 บทนี้ได้แสดงภาพที่ให้ความรู้สึก  
ว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นโดยฉับไว โดยแสดงความตัดกันระหว่างบทที่ 1 และ 2  
คือ บทที่ 1 แสดงภาพนางทมยันตีอยู่ในพระราชวังอย่างสงบเพียงหนึ่งคืน

การใช้คำว่า "สงบ" บ่งบอกถึงการระงับความปั่นป่วนวุ่นวายใจ เพราะในบทที่ 2 แสดงภาพนางทมยันตี "พอดีนางเมษพจน์...ประมวลดรณครว่าเค้าทุกขา" แก่พระราชมารดาด้วยความ "กำสรด" การใช้คำประพันธ์นอกจากจะให้เสียงสัมผัสที่ไพเราะแล้วยังให้ความรู้สึก เช่นเสียง /พ/ ใน "พอดีนางเมษพจน์" ให้ความรู้สึกถึงความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นโดยเร็ว บ่งบอกถึงความ "กำสรด" และ "ความทุกข์" ที่มีอยู่อย่างมากมาย ซึ่งแสดงออกด้วยการ "ประมวลดรณครว่าเค้า" คือการรวบรวมเหตุแห่งความทุกข์มาร่ำร้องรำพันอย่างน่าเศร้าสลดต่อพระราชมารดา การใช้โคลงสามต้นดำเนินเรื่องไม่เพียงแต่จะช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างทันใจเท่านั้น แต่ยังเร้าให้เกิดการสนทนาซึ่งเป็นเรื่องเสริมที่ช่วยให้ผู้เสพรับศงคารรส คือความซาบซึ้งในความรักที่ยิ่งใหญ่ของนางทมยันตี นางผู้มีอาจจะมีความสุขอยู่ในราชฐาน ได้เกิน 1 วันกับ 1 คืน เพราะที่นั่นปราศจากพระนล

#### 1.3.10.2 พรรณนาความรู้สึกและอากัปกิริยา

ในวรรคที่ 19 ทรงใช้โคลงจิตรลดาบรรยาย

ความครุ่นคิดของพระนล เมื่อพระนลทราบว่านางทมยันตีจะมีพิธีสุมพรอีกครั้ง แล้วจึงใช้โคลงสามต้น บทแรกพรรณนาความรู้สึกของพระนล และบทต่อมาบรรยายอากัปกิริยาที่พระนลแสดงต่อท้าวฤศบุรณต่อด้วยโคลงจิตรลดาซึ่งเป็นคำกราบบังคมทูลของพระนลต่อท้าวฤศบุรณ โคลงสามต้นที่พรรณนาความรู้สึกของพระนลคือ

๑	ตรงดูใจระบมทุกข์	วาหุใจยิ่งเศร้า
	ทรวงโศกเหมือนโรคเรื้อ	ราญฤดี (หน้า 329)

คำว่า "ตรง" บ่งบอกถึงการคิดทบทวนครั้งแล้วครั้งเล่า เป็นการคิดด้วย "ใจระบมทุกข์" "ใจระบม" คือเจ็บปวดบอบช้ำ วรรคที่ 2 เป็นผลของการ "ตรง" ในวรรคที่ 1 คือยังคิด

ซึ่งทุกข์ยิ่งเสว้าใจ คำว่า "ยิ่ง" แสดงถึงความเพิ่มพูนของความเสว้า ซึ่งขยายความต่อมาใน วรรคที่ 3 คือ เสว้าจน "ทรวงโศกเหมือนโรคเรื้อ" กล่าวคือความเสว้าโศกเสียดใจเป็นเสมือนโรคที่คอย "เรื้อ รากฤดี" คือ คอยกระตุ้นคอยรบกวนให้เคลื่อนไหวไม่สงบจน "รากฤดี" รากฤ เป็นรูปเขียนแบบเก่าปัจจุบันเขียน ราน หมายถึงเป็นรอยร้าวแสดงถึงความเจ็บปวดใจ

โคลงบทนี้แสดงให้เห็นถึงความรักที่พระนล มีต่อนางทมยันตี เพราะพระองค์เพียงแต่ทราบว่านางทมยันตีคิดจะเลือกคู่ครองใหม่ทั้งๆ ที่พระองค์เองก็ยังไม่แน่ใจว่าจริงหรือเท็จ แต่ช่าวนี้ก็สามารสร้าง ความทุกข์ทรมานใจจุจ "โรคเรื้อ รากฤดี" สิ่งนี้เป็นอนุภาวะที่แสดงให้ผู้เสพ เกิดสงครารรสคือความซาบซึ้งในความรักอันมีพลังยิ่งใหญ่ของพระนล โคลง-สามต้นที่บรรสาชอากัปกิริยาคือ

๑ ถัญชลีพระทรงขรรค์

ฤดูบรรณราชไท้

นบนอบระฮอบไหว้

จ่านรจจา ฯ (หน้า 329)

อากัปกิริยาของพระนลที่แสดงต่อท้าวฤดูบรรณ คือ "นบนอบ" และ "ระฮอบไหว้" แสดงภาพการไหว้อย่างนอบน้อมก่อนที่จะ กราบกูล ภาพนี้ย่อมทำให้ผู้เสพเกิดความประทับใจในตัวพระนลผู้สามาร สะกดกลั่นความรู้สึกโศกเสว้าร้าวรานใจได้เป็นอย่างดี การบรรสาช อากัปกิริยาโดยใช้โคลงสามต้นทำให้ เรื่องมีความกระชับเหมาะกับเนื้อเรื่อง เพราะเป็นเหตุการณ์ที่ท้าวฤดูบรรณจะรีบเดินทางเพื่อให้ทันพิชิตยุมพรนางทมยันตี

โคลงสามต้นจึงเป็นอุปกรณ์การสื่อสารที่มี ประสิทธิภาพสูงไม่แพ้คำประพันธ์ชนิดอื่น แม้จะเป็นเพียงคำประพันธ์ที่คอยเชื่อม เหตุการณ์โดยแสดงให้ผู้เสพทราบว่าคำประพันธ์ต่อไปเป็นบทสนทนาของใคร ผู้พูดมีอากัปกิริยาลอจจนความรู้สึกอย่างไร แต่สิ่งเหล่านั้นก็ถือเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะทำให้ผู้เสพได้รับรสวรรณคดีด้วยเช่นเดียวกับคำประพันธ์ชนิดอื่น

### 1.3.11 กลอนเพลงยาว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้กลอนเพลงยาวเป็นอุปกรณ์ นำสารมายังผู้เสพได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหา กล่าวคือ ตอนที่นางทมิฬให้พราหมณ์ออกติดตามสืบหาตัวพระนล โดยนางให้พราหมณ์นำบทกลอนของนางไปขับร้องแล้วสังเกตว่าผู้ใดมีกิริยาที่ผิดแปลกไปบ้าง ทรงใช้กลอนเพลงยาวเป็นคำประพันธ์เพื่อพระราชนิพนธ์บทขับร้องจำนวน 1 บท (ในสรรคที่ 17) เป็นบทขับตอบมาของพระนลอีก 1 บท (ในสรรคที่ 18) เนื้อหาในเพลงขับของนางแสดงถึงความจงรักภักดีและการตัดพ้อต่อว่า มีการตั้งคำถาม และขอร้องอ้อนวอนให้กลับมาหา เพลงขับทั้งสองมีลักษณะเป็นการส่งสารโต้ตอบกัน จึงกล่าวได้ว่าลักษณะเนื้อหาเช่นนี้เหมาะกับคำประพันธ์ประเภทกลอนเพลงยาว เพราะเป็นคำประพันธ์ที่ใช้บันทึกความทรงจำหรืออาจเป็นจดหมายเหตุหรือจดหมายรัก ดังคำประพันธ์ในสรรคที่ 17 ดังนี้

๑ โอ้นักสกาของข้าเอ๋ย กระจไรเลขคั่นคั่นไปหนไหน แบ่งเอา  
ผ้าข้าคลุมแล้วคลุมไป ช่างกระจไรไม่คิดเมตตากัน ช่างทอดทิ้ง  
เม็ชขวัญอันสวาท ให้อนาถนอนร้างกลางไพรสัณฑ์... แสน  
พุ่มพอกผ่าวราวไฟฉาย ให้อ่อนราญทรวงเริงเหมือนเพลิง  
ไหม้ ห่มแต่ผ้ากึ่งผืนนั้นขืนไว้ พอจะได้ต่างหน้าสวามี โอ้วีระ-  
บุรุษมกุฎเกศ จงสมเพชภรรยา มารศรี ผู้โศกเศร้าทุกทิวาราตรี  
เชิญบิดมาปลอบประโลมนาง... (หน้า 309)

ทรงเริ่มวรรคแรกโดยใช้คำว่า "โอ้" นำต้นวรรค ซึ่งฟังคล้ายเสียงโอดครวญที่แสดงความเศร้าสorrowของผู้พูด การเรียกพระนลว่า "นักสกาของข้าเอ๋ย" แสดงน้ำเสียงที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความรักใคร่ความห่วงหาอาวรณ เพราะคำว่า "ของ" แสดงถึงความผูกพันที่นางมีต่อพระนลในฐานะที่

พระนลเป็นพระสวามีผู้เป็นที่รักของนาง การทอดเสียง "เอ๋ย" ที่ท้ายวรรค ช่วยให้รู้สึกถึงความอ่อนโยนของการเอ่ยคำว่า "นักสกาของข้า" ที่ระบุนาม- นัยที่รู้จักกัน เพราะสกาเป็นเหตุที่สร้างความพลัดพรากของคนทั้งสอง วรรคที่ 2 ทรงใช้คำว่า "กระไรเลย" ขึ้นต้นวรรคให้ความรู้สึกถึงน้ำเสียงที่แสดงการ ตัดพ้อด้วยความไม่เข้าใจและผิดความคาดหมาย คำว่า "ดั้นดั้นไป" แสดง ภาพการมุ่งหน้าฝ่าไปโดยไม่หวั่นเกรง และไม่หวนกลับมา คำว่า "หนไหน" บอกความไม่รู้และความใคร่รู้เพราะปรารถนาจะพบ วรรคที่ 3 กล่าวถึง พฤติกรรมที่พระนล "แบ่งเอาผ้า" ของนางทมยันตีไปถึงผืน เป็นภาพที่สร้างความ สะเทือนใจให้แก่ผู้เสพและตัวละคร บทขับกล่าวถึงนางทมยันตีหลังจาก นั้นว่า "หม่แต่ผ้ากึ่งผืนนั้นขึ้นไว้ พอดีจะได้ต่างหน้าสวามี" เป็นภาพที่น่าสลดใจ ที่นางทมยันตีใช้ผ้าที่เหลืออยู่เพียงกึ่งผืนห่มร่างกายไว้ ซึ่งย่อมจะห่มได้ไม่มิดชิด แต่นางยังคิดว่าผ้าที่เหลืออยู่นี้เป็นสิ่งที่นางได้ไว้คู่ต่างหน้าสวามีเพื่อให้อบอุ่นใจ ที่พอจะมีสิ่งแทนพระองค์อยู่กับตัว โดยปกติของที่มีไว้คู่ต่างหน้ามักจะเป็นสิ่งของ ที่ผู้นั้นเป็นผู้ให้ไว้ จึงอาจกล่าวได้ว่านางทมยันตีมีความรู้สึกว่าการที่พระนลแบ่ง ผ้ากึ่งหนึ่งวันั้นเท่ากับว่าพระนลเป็นผู้ให้ผ้าแก่นาง นางจึงถือเป็นของที่ไว้คู่ ต่างหน้าพระนล เมื่อพระนลและผู้เสพรับทราบสารนี้จะรู้สึกสะเทือนใจทั้ง สงสารและซาบซึ้งในความรักของนาง ที่ไม่โกรธพระนลแต่กลับยังแสดงถึง ความจงรักภักดีไม่เสื่อมคลาย แต่ถึงกระนั้นภาพที่พระนลแบ่งเอาผ้าของนาง มาปกคลุมร่างเอาไว้แล้วเดิน "คุ่มไป" คือเดินก้มหน้าก้มตาจากไปโดยไม่ เหลียวกลับมามอง เป็นจินตภาพที่นางคิดแล้วรู้สึกน้อยใจซึ่งสัมพันธ์กับวรรคที่ 4 ถึง 6 คือ "ช่างกระไรไม่คิดเมตตากัน ช่างทอดทิ้งเมือขวิญอันสวาท ให้อนาถนอนร้างกลางไพรสณฑ์" คำว่า "ช่างกระไร" แสดงความรู้สึก- น้อยเนื้อต่ำใจจึงตัดพ้อไปว่าท่าเช่นนั้นเหมือนกับ "ไม่คิดเมตตา" คือไม่รัก ไม่สงสารนั่นเอง และเน้นอีกครั้งในวรรคที่ 5 นางถามในทำนองงุนงงว่า

เหตุใดเล่าพระองค์จึงสามารถทอดทิ้งภรรยาผู้เป็นที่รักได้ ในวรรคที่ 6 แสดงภาพผลแห่งการทอดทิ้งคือ "ให้อานอนอนร้างกลางไพรสัณฑ์" คำว่า "ร้าง" แสดงถึงความว่างเปล่าปราศจากผู้คนและคำว่า "กลางไพรสัณฑ์" ให้ภาพที่อ้างว่างมองไปทางไหนก็เห็นแต่ต้นไม้อันรกทึบ การกระทำของพระนลชวนให้เกิดความสลดใจเป็นภาพที่น่า "อนาถ" ที่สตรีเพียงผู้เดียวถูก "ทอดทิ้ง" คือปล่อยทิ้งไว้ให้นอน "ร้าง" อยู่กลางป่า วรรคที่ 7 นางทมนันตีกล่าวถึงความทุกข์ในขณะนั้นว่า "แสนพุ่มพอกผ่าวราวไฟผลาญ" คำว่า "แสน" มีเสียง /ซ/ เป็นเสียงเสียดแทรกเมื่อผสมด้วยสระเสียงยาวและมีเสียงนาสิกเป็นตัวสะกดทำให้ออกเสียงได้ยาวแผ่ชานออกไป จึงรับกับความหมายที่แสดงจำนวนที่มากมายของความร้อนใจที่ "พุ่มพอกผ่าวราวไฟผลาญ" เสียงพยัญชนะต้น /พ/ เป็นเสียงเสียดแทรกทำให้ออกเสียงได้แผ่ชานจึงรับกับความหมายที่ให้ความรู้สึกว่าใจได้ "พุ่มพอก" คือขอบขั้วมากจนรู้สึกถึงความเจ็บปวดความร้อน "ผ่าว" คือร้อนแรงมากของพิษบาดแผลได้แผ่ชานไปทั่วทั้งใจ "ราว" กับถูก "ไฟผลาญ" คำว่า "ไฟ" ให้ภาพของแสงสีแสดที่ลุกสว่างโชติช่วง และให้ความรู้สึกถึงพลังงานความร้อนที่มากมายจึงจะสามารถ "ผลาญ" เสียง /พล/ เป็นพยัญชนะต้นที่ให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหวที่รุนแรง จึงรับกับความหมายที่แสดงภาพการทำลายล้างด้วยการเผา วรรคที่ 8 เป็นผลจากวรรคที่ 7 ซึ่งแสดงภาพความ "ร้อน" ที่ "ราว" คือลูก้าเข้ามาใน "ทรวง" ด้วยภริยาที่ "เริง" คืออาการที่คึกคักบันเทิงใจอย่างเต็มที่เป็นการใช้บุคลาณิษฐานกับภรรยาให้ไฟคือความร้อนมีภริยาสุขุมุขย์ การที่ความร้อน "เริง" อยู่ในทรวง ทำให้พระนลและผู้เสพรับรู้ถึงความร้อนใจของนางทมนันตีที่มีอย่างมากมาย "เหมือนเพลิงไหม้" ซึ่งให้ภาพไฟที่ติดลุกโชกโชนเผาใจนาง

ในวรรคที่ 11-14 นางจึงได้อ้อนวอนขอ "เชิญตีมา  
 ปล่อยประโลมนาง" การใช้คำว่า "โอ้วีระบุรุษมกุฎเกศ" และคำว่า "บตี"  
 เรียกพระนล ให้ความรู้สึกว่พระนลยังคงเป็นสิ่งที่มีความสูงสุ่สำหรับนาง นาง  
 จึงเปรียบพระนลเป็น "มกุฎเกศ" ซึ่งเป็นเครื่องประดับที่ส่วของามมีความสำคัญ  
 ระดับบนศัวรรษผู้มีอำนาจและพระนลยังคงเป็น "วีระบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ประจำใจนาง"  
 และการใช้คำว่า "โอ้" นำหน้าชื่อพระนลอีกครั้ง ยังให้ความรู้สึกถึงน้ำเสียงที่  
 อ้อนวอนขอความเห็นใจขอให้พระนล "จงสมเพชภรรยา มารศรี" เพราะ  
 "ภรรยา" อยู่ในสภาพที่เป็น "ผู้โสกเศร้าทุกทิวาราตรี" คำว่า "ทุก" แสดง  
 ถึงความไม่ว่างเว้นของเวลาทั้ง "ทิวา" และ "ราตรี" แห่งความ "โสก-  
 เศร้า" นางจึงกล่าวด้วยคำว่า "เชิญ" ซึ่งแสดงความยินดีต้อนรับและเห็น  
 คุณค่าให้พระนลกลับมา "ปล่อยประโลมใจนาง" ให้คลายทุกข์โสกเศร้าหมอง  
 ด้วยเถิด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแทรก  
 กลอนเพลงชาวดังกล่าวไว้ระหว่างภาพย์สุรางคณาองค์ซึ่งเป็นบทสนทนาของนาง  
 ทมยันตีกล่าวแก่พราหมณ์ผู้ออกติดตามหาพระนล ทรงแทรกภาพย์สุรางคณาองค์  
 ซึ่งเป็นบทสนทนาที่นางกล่าวแก่พราหมณ์ไว้ระหว่างกลอนเพลงชาวดังกล่าว  
 (ดูรายละเอียดในข้อ 1.3.3.2) กลวิธีเช่นนี้ดูเป็นธรรมชาติเพราะในขณะที่นาง  
 ขับกลอนให้พราหมณ์ฟัง เมื่อกล่าวจบช่วงแรกนางก็นั่งย้าให้พราหมณ์พยายาม  
 ใช้เพลงนั้นเร้าอารมณ์สะเทือนใจเพื่อพระนลจะได้กลับมาหานางผู้เฝ้ารออยู่  
 ด้วยความทุกข์ระทม แล้วนางจึงกล่าวบทกลอนต่อไปอีก

อาจตั้งข้อสังเกตุได้ว่าในเพลงขับของนางทมยันตี มิได้  
 บอกอย่างโจ่งแจ้งว่านางเป็นใคร โดยการใช้สรรพนามว่า "ข้า" สัมพันธ์  
 กับการให้อภัยและความรู้สึกที่จงรักและภักดีอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย บทขับกลอน  
 ของนางจึงเร้าอารมณ์สะเทือนใจของพระนลแม้มีถ้อยคำนุ่มนวลไพเราะแต่